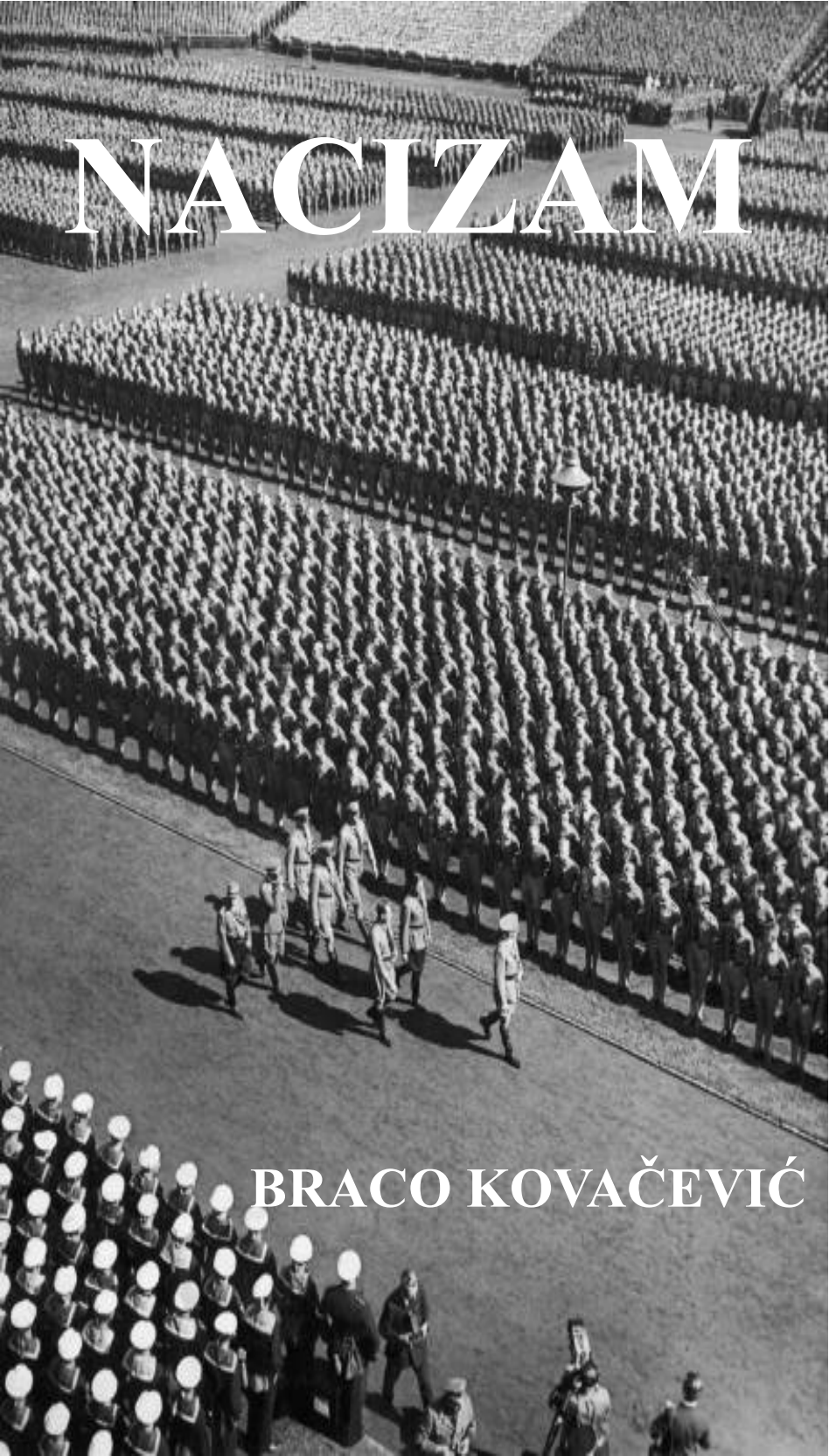

NACIZAM

BRACO KOVAČEVIĆ

BRACO KOVAČEVIĆ
NACIZAM

Evropski defendologija centar za naučna, politička,
ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i
kriminološka istraživanja

Izdavač:

Evropski defendologija centar za naučna, politička,
ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i
kriminološka istraživanja, Banja Luka

Za izdavača:

Prof. dr Duško Vejnović

Recenzenti:

Prof. dr Jovan B. Dušanić

Prof. dr Zoran Milošević

BRACO KOVAČEVIĆ

NACIZAM

Banja Luka
2026.

SADRŽAJ

<i>PREDGOVOR</i>	7
1. NASTANAK NACIZMA.....	11
2. IDEOLOGIJA, POLITIKA I GEOPOLITIKA.....	41
<i>LITERATURA</i>	107

PREDGOVOR

Adolf Hitler (*Adolf Hitler*, 1889-1945)
- neuspješan slikar pejzaža koji je u mladosti djelovao kao slabić, bezličan i ne baš dotjeran, iznenađujuće je izazvao veliku hysteriju njemačkih masa i, kao harizmatični vođa, kao pomahnitala i suluda osoba, postaje najmoćniji diktator u Evropi. Zašto ne reći: bio je lud čovjek, pun mržnje. Nastojao je da istrijebi čitave narode (posebno Jevreje, Rome i Slovene). Stvorio je najkrvaviji režim u istoriji od kojeg će stradati milioni ljudi. U suštini, ideologija nacizma je predstavljala negaciju svega naprednog u ljudskoj misli jer su njen osnov činile ideje i imperijalna praksa osvajanja, porobljavanja i - genocida.

Nakon Prvog svjetskog rata je urušena njemačka ekonomija dovela do velikih društvenih, ekonomskih, socijalnih i političkih problema. U njima se narod okrenuo jednoj suludoj osobi za koju je slijepo vjerovao da će ih izvesti iz tih problema. Ipak, stvorio im je još veće probleme.

Ekonomske, socijalne i političke prilike su izbacile na površinu Adolfa Hitlera za kojeg se upravo vjerovalo da je „pravi“ čovjek koji se pojavio u „pravo“ vrijeme. Nacisti će doći na vlast obećavajući ekonomski i socijalni preporod: zaposlenost, životni standard i blagostanje. U periodu

Velike depresije (1929-1939) Hitler je organizovao brojne infrastrukturne javne radove, ali i započeo sa ponovnim naoružavanjem vojske. Hitler je razvio privredu što je omogućilo da njemački narod prihvati njegov ekstremni nacionalizam, kao što je u njemačkoj militarizaciji vidio ponovno vraćanje Njemačke u krug velikih sila, što je takođe prihvatio njemački narod.

U stanju sveopšteg beznađa i krize pojavili su se Hitler i nacionalsocijalistički pokret kao neka vrsta mesijanskog pangermanističkog pokreta izbjavljenja njemačkog društva iz krize i osjećaja državno-političkog poniženja. U takvim društvenim, političkim i duhovnim uslovima se Hitler pojavljuje kao spasilac i čovjek koji je doveo čitav jedan vijek do katastrofe i kataklizme.

Hitlerovo djelovanje i razmišljanje se kretalo između iluzija i realnosti. Pa, ipak, narod ga je smatrao spasiocem koga je Bog poslao Nijemcima. Ta će iluzija skupo koštati i njega, ali i njemački narod.

1.

NASTANAK NACIZMA

Nakon Prvog svjetskog rata u Njemačkoj je uspostavljena parlamentarna demokratija. U periodu od 11. avgusta 1919. do 23. marta 1933. godine je postojala *Vajmarska republika*, a od 1933. godine postaje totalitarna, diktatorska nacistička država Trećeg rajha.

Period od 1924-1929. godine se smatra zlatnim dobom Vajmarske republike kao liberalne demokratije.

Nakon traumatizovanog iskustva Prvog svjetskog vrata, ljudi su počeli vjerovati da dolaze bolji dani i bolji život. Politička situacija je bila stabilna, a i kulturni procvat je došao do izražaja. Bilo je to doba razvoja filma, džeza, kabarea, apstraktne umjetnosti, arhitekturnog pokreta *Bauhaus* - bio je to period inovacija i modernizacije. Žene su počele nositi suknje čime su po prvi put prikazivale noge; njihove glave su im još bile pokrivene kapama, šeširima i drugim zanimljivim modnim detaljima. Zadobile su pravo glasanja, a nastali su i pokreti za seksualnu reformu. Ipak, kod ljudi se osjećala neka čudna ravnodušnost.

Nacistima je smetala liberalna demokratija i Vajmarska republika, i zato su je srušili. U tome su imali i podršku konzervativnih slojeva u njemačkom društvu. Veoma veliki broj Nijemaca je živio u sasvim

tradicionalnim zajednicama u kojima moderne i liberalne tendencije, kao i seksualno eksperimentisanje, nije bilo po volji. Sve im je to bilo strano. Bili su tradicionalisti i konzervativci na što su nacisti dobro računali.¹ Ti su se ljudi osjećali zapostavljeno, što će nacisti takođe imati na umu i to iskoristiti. Biće to njihova značajna socijalna baza.

Nakon neuspjelog *pivničkog puča* 1923. godine Hitler je shvatio da Vajmarsku republiku nije moguće srušiti direktno. Kada je krajem 1924. godine Hitler izišao iz zatvora izjavio je da će mu biti potrebno pet godina da reorganizuje svoj pokret. Izlaskom iz zatvora, usredsrediće pažnju za pridobijanje glasača na *izborima*, ali će koristiti i metode *nasilja* kako bi osvojio vlast.

Vrijeme pojave, razvoja i uspona nacizma bilo je vrijeme ekonomskih,

---

¹ Inače, nacisti su imali pozitivan odnos prema tradiciji, a kritički prema *modernosti*. Pa, ipak, nije im smetala oduševljenost televizijom, radiom, aerodromima, filmom, avionima i automobilima, novim proizvodima i tehnologijama ratovanja. Isticali su ideju o „narodnom automobilu“, pa i „narodnom avionu“ koje će svaki prosječni Nijemac moći koristiti. Glorifikovala se tradicija, selo i prirodni, ruralni život, a razvijala se savremena ratna mašinerija!

socijalnih i političkih potresa, kao i duboke krize koja se u uslovima Prvog svjetskog rata i Oktobarske revolucije prenosila u mnoga evropska društva. U takvim društvenim okolnostima se pojavljuje i Adolf Hitler.

Mnogi historiografi ističu da je upravo Prvi svjetski rat stvorio Hitlera. Mada to izgleda malo čudno, ipak ima osnove i za takav stav. Naime, Hitler je smatrao da Njemačka nije izgubila rat, već da su rat izgubili liberali i političari. Optuživao je Jevreje i socijaldemokrate prema kojima će razviti ekstremno negativan stav i mržnju. Njemačko poniženje odredbama Versajskog ugovora učvrstilo je Hitlerovo ubjeđenje o neophodnosti stvaranja Velike Njemačke.

Nijemci su bili ogorčeni odredbama Versajskog ugovora. Gubitak teritorija i velike reparacije su se odrazile i na ekonomiju. Njemačka je htjela ponovo biti velika. Tu nadu germanskom narodu je pružio Hitler.

Prvi svjetski rat je uticao na to da se Hitler počne baviti politikom. Ranjen od plinskih granata, morao je otići u vojnu bolnicu. I, kada je saznao za abdikaciju Vilhelma II (*Wilhelm II*, 1859-1941) i poraz, Hitler je napisao da mu je to bio jedan od najtužnijih dana u životu: „Zar se nisu otvorili grobovi hiljade ljudi koji su jednog

dana izašli iz rovova u boj i nisu se nikad više vratili?... Kroz šta su sve prošli da bi na kraju zemlja dospela u ruke kriminalaca? Ovi heroji su zaslužili spomenik na kome bi bile uklesane reči Spartanaca posle bitke kod Termopila: `Javi domovini da mi ovde počivamo verni otadžbini, obavljajući svoju dužnost`. Tada sam odlučio da ću početi da se bavim politikom“ (Martines, 2009: 39).

Da tada nije odlučio da se bavi politikom, sigurno je da bi istorija tekla nekim drugim tokom, što ne znači da bi time nestale pretpostavke za otpočinjanje nekog novog, drugačijeg ili sličnog globalnog rata!?

Na Hitlerovu ideološku preokupaciju uticalo je stvaranje Socijaldemokratske partije i Pan-germanskog pokreta u kojima su bili prisutni i Jevreji kao pristalice austrijskog marksizma, i gdje je ideološka veza boljševičkog i jevrejskog pravca učinila da Hitler razvije negativan stav prema socijaldemokratiji, marksizmu i Jevrejima.

Hitler je obećao da će spasiti Njemačku od ekonomskog, ali i političkog haosa Vajmarske republike. Obećao je da njemačka neće plaćati ratnu odštetu i da će raskinuti Versajski ugovor. Takođe, obećao je da će iskorijeniti nezaposlenost, da će Nijemce zaposliti kako bi osnažio ekonomiju. Bila je to efikasna obećavajuća propaganda kojom je

Hitler zapravo prevario Nijemce. Procesom fabrikovanja propagadnih informacija bavio se Jozef Gebels (*Paul Joseph Goebbels*, 1897-1945) koji je u propagandu veoma uspješno unio *aktivizam* tako da je ona doprinosila uspjehu nacističkog pokreta. Naređivao je organizovanje niza aktivnosti kako bi ih pretvorio u uspješnu propagandu.

U propagandi je Hitler vidio veliku persuazivnu moć. Vjerovao je da se kolektivna volja može ostvariti i masovna podrška zadobiti snažnom *propagandom* koja mora da utiče na emocije, nesvjesno i iracionalno u ljudima. Nije vjerovao u razum i isticao je da se mase ne mogu pokrenuti preko apstraktnih ideja ili naučnog znanja. U propagandi moraju doći do izražaja jednostavne parole i izgovorene riječi sa strastima koje izbijaju iz govornika i „koje kao udarci čekića otvaraju vrata koja vode u srce naroda“. Smatrao je da masovni skupovi predstavljaju najefikasnije propagandno sredstvo pokretanja masa. To su dobro shvatili i drugi diktatori. Jer, diktature koriste represivne institucije, ali i propagandu. Da bi došli do vlasti, nacisti su koristili nasilje, propagandu i izbore. U nastojanju da sasvim sruše Vajmarsku Republiku, Hitler je smeđokošuljašima naređivao da provode nasilje nad socijalistima, komunistima i

političkim protivnicima, te je objavljivao kako bi narod uvidio da se nacisti efikasno bore protiv neprijatelja. Narod je te akcije prihvatio. Od 1924. godine organizatori propagande su uvidjeli da, kako bi privukao glasače, Hitler mora dotjerati „lični imidž“ neophodan da se narod uvjeri da je riječ o pravom vođi i spasitelju njemačkog naroda. Rečeno mu je da mora snažno gestikulirati kako bi bio uvjerljiviji. Gebels mu je pomogao na koreografiji govora i pokreta, a Hajnrih Hofman (*Heinrich Hofmann*, 1885-1957) na koreografiji fotografija na kojim je Hitler pozirao i gestikulirao kako bi poruke koje iznosi bile vjerodostojne. Gebels je posebno značajan jer je stvarao mit o Hitleru kao spasiocu Njemačke. Nije govorio o nacističkom programu, već o Hitleru. Tako su nacisti, malo po malo, srušili Vajmarsku Republiku i učvrstili svoju totalitarnu vlast.

U svojim predizbornim propagandnim nastupima Hitler je posebno posvećivao pažnju problemima sa kojima se suočavao narod. „Poreklom iz naroda, on će ga osloboditi kandži njegovih neprijatelja, kako unutrašnjih, tako i spoljašnjih. Slogani koje je skovao Gebels prvo udaraju na maštu. Naravno, mislimo na čuveni 'Firer iznad Nemačke', koji, nadahnut njegovim putovanjima avionom tokom predizborne

kampanje 1932. godine, odmah postiže željeni cilj. To je formula koja se izdvaja među drugima, a koja pokušava da nametne sliku Firera, kao natčoveka modernih vremena. Novi vernici ovog kulta izražavaju svoju veru u svog junaka. Evo šta kaže jedan običan Nemačkin: 'Za mene, čitava stvar se svodila na ovo: ili pobediti sa Hitlerom ili umreti za njega. Bio sam potpuno očaran Hitlerom'“ (Bled, 2016: 7).

I fašizam i nacizam su nastali iz demokratije, ali su demokratiju uništili stvaranjem totalitarne države i diktature. Ti, kao i drugi traumatični slučajevi iz političke istorije, samo pokazuje da je demokratija zaista veoma „kvarljiva politička roba“. Musolini (*Benito Amilcare Andrea Mussolini*, 1883-1945) i Hitler su došli na vlast zahvaljujući „padu“ demokratije. Iskoristili su demokratske uslove dolaska na vlast, naivnost, ali i želju masa, i tako uspostavili totalitarne diktature.

Kao i fašizam, i nacizam se pojavio kao *antiparlamentaristička* tendencija i pokret. Alfred Rozenberg (*Alfred Ernst Rosenberg*, 1893-1946) je rekao da „ko govori u Njemačkoj o republici, za njim plaće konopac“. Prema Hitlerovom mišljenju, parlamentarni sistem je „nesposoban da dovede do stvaranja kreativnih dostignuća“

jer onemogućava rad ljudi koji se „uzdižu iznad proseka“ (Hitler, 2013: 38).

Umjesto parlamentarizma, nacizam je, kao i fašizam, u političkom životu zagovarao metode „*direktne akcije*“, uličnih borbi i fizičkog nasilja, s ciljem uništavanja političkih protivnika. U tom pogledu je formirao oružane odrede koji su služili ostvarenju politike „*direktne akcije*“.

Pokret *nacizma* (*nacionalsocijalizma*) se u Njemačkoj pojavio kao posljedica snažne ekonomske, socijalne, kulturne i duhovne krize nakon Prvog svjetskog rata i državnog poraza i razočaranosti u političke stranke koje su se, prema mišljenju nacističkih vođa, samo sporile oko političkih pitanja ne rješavajući bitne društvene probleme.

Dolazak Hitlera na vlast vezan je za nekoliko značajnih uzroka. „Versajski nepovoljni mir, reparacije, teška privredna kriza, uvređeno samoljublje izazvali su u zemlji sve veće jačanje nacionalističkih i osvetničkih elemenata, i posle raznih buna i 'pučeva' došao je u januaru 1933. na vlast Adolf Hitler“ (Ђоровић, 2010: 711-712).

U 1933. godini Nacistička stranka postaje najjača u *Reichstagu*, čime Hitler postaje kancelar i predsjednik, postaje *Führer*

(Voda). Sada je bio otvoren prostor za uspostavljanje - *diktature*.

Hitler je doživljavan kao spasitelj Njemačke u kojoj je istican mit da nisu poraženi u Prvom svjetkom ratu, već da su ih izdali političari.

Uspjeh nacizma se nikako ne može isključivo dovoditi u vezu sa uticajem Hitlerove fanatične ličnosti, nego se mora dovoditi i u vezu krizom i sa duboko ukorijenjenom njemačkom tradicijom čvrsto oslonjenom na pruskom militarizmu, obožavanju države-moći, te mesijanskog vjerovanja u „arijevsku“ posebnost njemačkog naroda. Ovakva ubjeđenja će se sve više pojavljivati nakon krize koju je donio Prvi svjetski rat.

Njemačka je nakon Prvog svjetskog rata prolazila težak period ekonomske, političke, socijalne i moralne krize. U 1923. godini je prošla kroz petu godinu haosa.

Pokušavajući da se oporavi od poraza u Prvom svjetskom ratu, njemačka nezrela demokratija je napadana „s lijeva i s desna, a podržavala ju je i ekonomija u raspadu“. Hiperinflacija je bila sve razornija. Do 1920. godine indeks cijena bio je veći 15 puta od onog iz 1913. godine, da bi se nakon dvije godine približio brojcima od 350. Zbog ne plaćanja ratne odštete, Francuzi okupiraju

Rur što će dovesti do štrajkova i nemira zbog gladi. Politička nestabilnost se širila, a ekonomija padala. U januaru 1923. godine su cijene bile 2.500 puta veće od cijena iz 1913. godine, a do decembra su bile milijardu i 250 miliona puta veće. Hiperinflacija je dovela do kolapsa valute u situaciji kada je cijena hljeba iznosila 400 milijardi maraka. Umjesto drveta ili uglja koji su bili skupi, mnoga domaćinstva su odlučila da im je ekonomičnije ložiti - novac. Veliki broj Nijemaca se suočio sa problemom finansijske propasti (Moorhouse, 2008: 15).

Godine 1923. je inflacija bila izuzetno velika, tako da su zaposleni dobivali platu dva puta dnevno; uveče bi cijena hljeba nadmašila cijenu kuće toga dana ujutru. Najveći ekonomski potres svijet je doživio dvadeset četvrtog oktobra 1929. godine kada je izbio krah berze u Njujorku. Tada je oko 30 miliona radnika ostalo bez posla. Kriza je bila najizraženija u Sjedinjenim Američkim Državama, kao najrazvijenijoj zemlji, kao i u zemljama zapadne Evrope. U Sjedinjenim Američkim Državama je bilo oko 14 miliona nezaposlenih, u Njemačkoj 6, a u Velikoj Britaniji blizu 3 miliona. Njemačka ekonomija je bila zavisna od američkog kapitala. Sada se našla u krizi: proizvodnja je u nekim oblastima 1932. godine pala za 50%,

a u nekim čak i za 70% u odnosu na 1929. godinu. Broj nezaposlenih u 1929. godini iznosio je milion i pestotina hiljada, a 1932. godine već šest miliona osoba. Nezaposlenost će u totalitarnim diktaturama opadati jer su režimi ubrzano razvijali industrijsku proizvodnju i naoružanje. Iako je taj rast smanjio nezaposlenost, nije doveo do podizanja nivoa životnog standarda.

Ipak, 1933. godine je došlo do blagog oživljavanja privrede, jer su države preduzele odgovarajuće mjere za otklanjanje krize. Stimulisale su proizvodnju, davale povoljne kredite vlasnicima preduzeća, smanjivale poreze, uvodile zaštitne carine na robu koja se uvozila iz drugih zemalja, otkupljivale su akcije pojedinih preduzeća da bi spriječile njihovo propadanje, organizovale javne radove kako bi smanjile nezaposlenost, itd.

Ekonomska kriza je značajno doprinijela Hitlerovom dolasku na vlast. Kada je u oktobru 1929. godine došlo do sloma Njujorške berze, nastupila je globalna ekonomska i socijalna kriza (1929-1933).

Kriza je dovela do strahovitog pada proizvodnje i investicija, zatvaranja firmi, što je za posljedicu imalo pad zaposlenosti, povećanje bijede i siromaštva, te povećanje socijalnopatoloških i psihopatoloških pojava: alkoholizma, agresivnosti, nasilja i kriminala.

Osjećanja besperspektivnosti, nezadovoljstvo i nespokoj su kod Nijemaca uticali da prihvate ekstremnu partiju koja je nudila rješenja izlaska iz krize, nezaposlenosti i siromaštva. Osim toga, Hitlera je podržala vojska, kao i industrijalci, krupni kapitalisti, veleposjednici, nacionalisti, protestanti u manjim i srednjim gradovima. Najmanju podršku u tom momentu su dali katolici u seoskim i velikim sredinama. „Hitler je bio samo jedan od protivnika Vajmarskog režima. Sudeći po njegovom niskom poreklu i nedostatku političkog obrazovanja, on nikako nije mogao da dođe na vlast. Iskušenje koje je dovelo do Hitlerovog uspjeha, bila je ekonomska kriza 1929. godine“. Prvi koji su finansijski podržali Hitlera bili su konzervativci, posebno finansijeri, industrijalci. Oni su i prvi „stupili u njegove redove“. Kasnije će se suprostaviti napredovanju diktature „koja upravo njima, i jedino njima, treba da zahvali što je uopšte mogla da postoji“ (David, 1999: 32, 34, 35).

Kriza iz perioda 1929-30. godine, nezaposlenost, siromaštvo i bijeda, stalna kriza demokratije, slabost socijaldemokratije i socijalističkih snaga, razočaranost u revoluciju i slabost Vajmarske republike, omogućili su da nacizam postane snažan i da učvrsti vlast. Takođe su i sukob i

neprijateljstvo između radničkih partija – komunista i socijaldemokratije – snažno uticali na pobjedu nacizma.

U julu 1921. godine Hitler postaje vođa *Nacional-socijalističke radničke partije* (*Nationalsozialsozialistische Deutsche Arbeiterpartei - NSDAP*), najčešće nazivane – *Nacistička partija*, partije koja se do 1920. godine zvala *Njemačka radnička partija* (*DAP*).

Izabran je zaista čudan naziv – *nacionalsocijalizam* – ali on i nije ništa značio jer je ionako u sebe uključivao sasvim nejasne propagandističke elemente doista skoncentrisane u jedno moćno ideološko i političko oružje militarizma, imperijalizma, terora i genocida. Još 1919. godine Hitler učestvuje na skupu Njemačke radničke partije i postaje njen član. Nakon godinu dana napisao je program koji je preformulisan u *Nacionalsocijalističku njemačku radničku partiju*. Program Partije je predložen 25. februara 1920. godine u Hofbrojhausu u Minhenu; imao je 25 tačaka u čijoj su osnovi bile ideje koje su se odnosile na: rasizam, spoljnu politiku, ekonomsku i socijalnu politiku, reformu prava, obrazovanja, oblik države. Prva tačka (*rasizam*), odnosila se na to da njemački građanin može biti samo osoba njemačke krvi, što znači da se Jevreji

treтирају као странци који ће бити екскомунісірани из свих сфера друштвеног живота. Друга тачка (*сполјна політика*) се односила на укидање Версајског уговора и прихватање Нјемачке као равнoprавне државе у којој ће сви Нјемци живјети у тој једној држави – Великој Нјемачкој. Осим тога, у програму се истичало да „пограничне колоније“ морају бити са становништвом припадника „најчистије расе“. Била је то антипација реализације концепта *Lebensraum*-а и *Drang nach osten*.² Трећа тачка се

---

² Политички и геополитички концепт *Lebensraum*-а није изворно нацистички концепт. Ріјеч је о пангерманској експанзионистичкој и империјалној идеји која је, дакле, постојала прије појаве нацизма, онда када су се Нјемци посљедњи појавили на империјалној колонијалној геополитичкој карти. У sukobу са афричким, намибјиским народом Herero, нјемачки генерал Адријан Дитрих Латор фон Трота (*Adrian Dietrich Lathor von Trotha*, 1848-1920) је спровео генoцид над народом Herero, а у складу са нјемачком расном теоријом. Ево на који начин бескуплозног генoцидног европског империјалисте и милитаристе се генерал фон Трота указом обратио народу Herero: „Ја сам велики генерал Немца. Шалјем вам глас, Herero, да ви Herero нисте више под Немцима (тј. нису више нјемачки поданици – *оп. B. K.*)... Ви, Herero, сада морате да напустите ову земљу, она припада Немцима. Ако то не учините, склонићу вас уз помоћ велике рике (велики топ). Свака особа на нјемачкој земљи биће убијена. Нећу хватати жене или болесне, али ћу их прогонити после њихових поглавица или ћу их убити топом. Ово су моје речи народу Herero. Велики генерал моћног нјемачког кајзера. Трота“ (Фепрысон, 2013: 199).

odnosila na ekonomsku i socijalnu politiku. Program ističe da je rad obaveza svakog građanina kojim se smanjuje dokonost nezaposlenih. Kritikujući „tiraniju profita“, Program ističe neophodnost zadovoljavanja potreba, doista, ne pojedinaca, nego države. Privatna svojina postoji, ali se nalazi pod zaštitom države, što će kasnije, nacistička država i učiniti favorizovanjem korporativne organizacije rada i proizvodnje. U tom smislu se posmatrala i agrarna politika. Program je posvetio prostor i socijalnim pitanjima, posebno socijalnim problemima starih lica. Četvrta tačka se odnosila na reformu *prava, obrazovanja i informisanja, te slobodu vjeroispovijesti*. Rimsko pravo treba da se zamijeni Njemačkim pravom; država mora da vodi brigu o zdravlju stanovništva i zato treba da razvija sport; obrazovanje je u funkciji razvijanja karaktera osoba, a sloboda vjeroispovijesti u funkciji razvijanja „moralnih osjećanja germanske rase“. I, konačno, peta tačka se odnosila na *oblik države*, gdje se ističe da Njemačka mora da ima snažnu centralnu vlast, ali se oko tipa njene organizacije konfuzno i protivriječno pisalo (David, 1999: 38-46).

Glavne ideje su se na ekonomskom području odnosile na jačanje ekonomije. Na unutrašnjem političkom području su uništili

parlament i ostvarili suspenziju i negaciju ljudskih prava i sloboda. Insistirali su na ostvaranju Velike Njemačke u kojoj će svi Nijemci živjeti u jednoj državi. Na vanjskom geopolitičkom području isticali su neophodnost uništenje socijalizma. Ipak, da bi ostvarili svoje ideje, nacisti su trebali doći do vlasti - počeli su učestvovati na izborima.

Na izborima u 1928. godini su nacisti imali slab rezultat: osvojili su oko 3% glasova, komunisti 11%, socijaldemokratija 30%, ostale partije 56%.

Bio je to zaista slab rezultat. Pokazalo se da sam Hitler nije bio dovoljan da postane diktator. Značajnu ulogu su igrali i drugi faktori. A, onda će uslijediti krah berze u Njujorku 24. oktobra 1929, krah koji je izazvao svjetsku ekonomsku i političku krizu koja je snažno pogodila i Njemačku. Preduzeća su propadala, banke bankrotirale, nezaposlenost se rapidno povećavala, siromaštvo i bijeda takođe. Ljudi su teško preživljavali, gotovo da nisu mogli prehraniti svoje porodice. Razočarani, a u očekivanju „spasa“, okreću se radikalizmu – Nacističkoj i Komunističkoj partiji. Nacisti su odlučili da se organizuju i uključe u zajednice i lokalna udruženja. Suprotstavljajući se globalizmu i internacionalizmu za koje se zalagala

komunistička partija, nacistička propaganda je propagirala nacionalizam i populizam.

Zbog uvoza hrane propadala su seoska poljoprivredna gazdinstva što je izazvalo krizu koja je pogodovala nacistima. Ljudi su ih podržali jer su vjerovali da će ih iz krize, nezaposlenosti, bijede i siromaštva izvući.

Povećanje broja nezaposlenih u 1930. godini je doveo do jačanja straha od „crvene opasnosti“, što je predstavljalo povoljnu priliku za snaženje ekstremnih desničarskih pokreta.

I, već na izborima za *Reischstag* u septembru 1930. godine, ostvaruju veći uspjeh: komunisti osvajaju 13%, socijaldemokrati 25%, nacisti 18%, a ostale stranke 44%. Sada su nacisti zadobili značajno mjesto u njemačkoj politici.

Desilo se da su tada mnogi na izborima tek prvi put glasali. Za naciste su glasali mladi ljudi i žene. Do tada su one rijetko glasale, sada su u dobroj mjeri glasale za Hitlera čiji je propagandni moto namijenjen ženama, glasio: „Žene spasite porodicu! Glasajte za Hitlera!“ Istoriografi ističu da je Hitler za Njemice bio kao neka vrsta magneta. Da li je ta privlačnost bila fizička ili seksualna, ili neka druga? Neki smatraju da je riječ o zaludenosti Hitlerovim paternalizmom i moći.

Značajan razlog nastanka i pobjede nacizma treba tražiti i u *psihologiji masa*. Kriza jeste značajan faktor pojave i i pobjede nacizma ali, isto tako, i psihološka matrica vezana za tu krizu, kao i mimo nje, je značajan faktor uspjeha nacizma. Naravno, pored ovih psiholoških, svakako su relevantni i drugi uzroci nastanka nacizma – društveni, ekonomski, politički, kulturološki, itd.

Kada je riječ o psihologiji nacizma, radi se o „neurozi krajnjeg konformizma“ (Olport), odnosno o iracionalnoj *poslušnosti* podređenih osoba nadređenim osobama. Drugim riječima, postojanje *autoritarnih ličnosti* je pogodovalo uspjehu nacizma.

Hitlerova popularnost je rasla u skladu sa nacionalističkim težnjama njemačkog naroda. To se odrazilo i na izborima 1932. godine.

U propagandi je Hitler počeo da koristi avion, što niko od političara tada to nije učinio. Tako je sasvim brže mogao obilaziti mnoga područja Njemačke, ali i sebe propagandno prikazivati da se nalazi „iznad Njemačke“. U propagandi su nacisti koristili nove metode i sredstva – pojačivače zvuka na mitinzima, radio, film. Masovno su koristili i plakate. Na nekima je obavezno pisalo: „Jedan narod, jedna država, jedan vođa“! „Hitler za predsjednika“!

Te, 1932. godine, na predsjedničkim izborima, Hindenburg (*Paul von Hindenburg*, 1847-1934) osvaja 53% glasova, i tako po drugi put postaje predsjednik Njemačke. Hitler je podbacio, ali se nije predao. Kao pruski aristokrata i feldmaršal u vojsci, Hindenburg nije želio da Hitlera predloži za kancelara jer mu je taj „austrijski kaplar“ bio odbojan.

Na izborima za *Reischstag* 1932. godine nacisti osvajaju najviše glasova, 37%; komunisti 14%, socijaldemokrati 22%, ostale stranke 27%. Nacistička partija postaje najveća partija. Sada je put njenom vođi postao jednostavnijim i lakšim.

Nacizam je osvojio masovnu podršku i pobijedio zato što se u krizi okrenuo nezaposlenima i siromašnim slojevima, radnicima i seljacima, konzervativnim glasačima, muškarcima i ženama, industrijalcima, vojsci, pa čak i dijelovima ljevice i radničke klase. Neki su nacizam prihvatili iz ubjeđenja, ali mnogi očekujući ostvarenje nekih svojih interesa, frustracija i želja. Uostalom, takvu nadu im je davao i njihov - vođa.

Velikom usponu nacizma nesumnjivo je doprinijelo ne protivljenje moćne katoličke zajednice u Njemačkoj što je i Hitler pohvalio na sastanku vlade 14. jula 1933. godine

ističući da je Pačelijeva (*Eugenio Pacelli*, 1876-1958; papa Pio XII – *Pius XII*, u periodu od 1939. do 1958.) garancija o neintervenciji zapravo omogućila nacističkom režimu da riješi jevrejsko pitanje. U Njemačkoj su optuživani za Boljševičku revoluciju i komunizam u Rusiji i zato su proglašeni neprijateljima Njemačkog Rajha. Postojala je i parola: „Oslobodimo Njemačku marksizma!“

Katolička crkva je prema silama Osovine izrazila naklonost. Njena podrška Hitleru i nacizmu je rezultat straha od socijalizma i gubitka sopstvenih privilegija. Za Vatikan je hitlerizam hrišćanska reakcija protiv načela 1789 (Francuske revolucije).

I dok je kao bivši socijalista Musolini u sebi gajio antiklerikalna osjećanja, Hitler je koketirao sa Vatikanom. Mnogim rimokatoličkim crkvenim krugovima predstavljao se kao „katolik“, mada je u dubini duše mrzio hrišćanstvo, a katoličanstvo posebno. Pa, ipak, sa Vatikanom je morao koketirati: bili su mu potrebni vojnici-katolici. U 1931. godini, dakle dvije godine prije nego što su nacisti došli na vlast, uspostavljen je prvi kontakt između Hitlera i pape. Taj kontakt je ostvario Herman Gering (*Hermann Wilhelm Göring*, 1893-1946) koji je bio primljen u Vatikan da

bi izložio pozitivan nacionalsocijalistički stav prema katoličkoj crkvi. U 1933. godini će Hitler, vjerovatno iz taktičkih razloga, isticati da je hrišćanstvo temelj njemačkog moralnog života, te da njegova vlada želi razvijati prijateljske odnose sa Svetom stolicom. U prvim mjesecima uspostavljanja Hitlerovog režima, Vatikan je imao pozitivan odnos prema novom režimu. U njemu je Katolička crkva vidjela odbranu od „komunističke opasnosti“.

Između njemačkog Rajha i Vatikana je potpisan konkordat 20. jula 1933. godine. Hitler potpisuje konkordat sa papom, ali „istog trena pokreće borbu protiv katoličkog klera“ (David, 1999: 26).³

Konkordat je davao određene slobode djelovanja katoličkoj crkvi u Njemačkoj. Regulisani su odnosi između visokih krugova Crkve i vjernika, uređena su pitanja materijalnih odnosa između Crkve i države koja joj je garantovala određena prava. Vjeronauka je postala obavezna u školama,

---

³ Nacistički režim je razvio borbu protiv hrišćanskih crkvi. Natojao je da eliminiše katolike tako što je zabranio sveštenicima da predaju, raspustio je *Katoličku omladinu*, zabranio *Katoličku akciju*, a protestante je pokušao da pretvori u nacionalnu crkvu. Miješao se u pitanja vjere; hrišćanske dogme je želio prilagoditi nacističkim stavovima.

katolička udruženja su bila zaštićena. „Crkva zabranjuje svećenicima, da pripadaju strankama ili da tajno za njih rade, jer je tako želeo Hitler, da osujeti njihov eventualni protunacistički stav“. Nakon potpisanog konkordata između nacističkih vlasti i Katoličke crkve, visoki katolički crkveni vrh je hvalio hitlerizam, a nakon ratifikovanja konkordata (10. septembra 1933) veze između Hitlerove nacističke Njemačke i Vatikana su još više učvršćene. Međutim, u 1934. i 1935. godini se odnosi zahlađuju. „Ali treba naglasiti odmah: borba se nije vodila u općim pitanjima, nije se crkva borila protiv nacizma zato, što ga je u cjelosti osuđivala i odbijala, nego samo zato, što je oštećivao nju, njezine povlastice, njezine ustanove, njezinu `misiju`. To znači: kad bi nacizam bio poštovao crkvu potpuno i držao se konkordata, ona bi s lakoćom prešla preko svega ostaloga. Crkva se nije borila protiv rasizma, nego je naprotiv bilo u njezinim redovima među istaknutim svećenicima ljudi, koji su pisali antisemitske rasprave i time podupirali Hitlerov rasizam. Crkva se bunila protiv antisemitizma samo utoliko, koliko je bio pogođen Stari Zavjet, koji su nacisti vrijeđali u svom bijesu protiv židovstva. Crkva se bunila, što nacionalsocijalizam počinje suviše naglašavati, da se germanstvo

mora direktno vezati na pretkršćansko svoje porijeklo, a s time da se kršćanstvo ima smatrati nekim vanjskim suvišnim dodatkom njemačkoj nacionalnoj tradiciji. Crkva se počela buniti protiv neopaganizma, koji postaje nekom vrsti germanske religije, bez obzira na Hitlerove garancije od ožujka 1933“. Bez obzira na, s vremena na vrijeme, postojanje međusobnih napetosti, ipak papa postaje „sve blaži i sve bliži Hitleru“ prelazeći preko nepravilnosti koje katolička crkva doživljava u Njemačkoj, a sve u nadi da će se nacizam efikasno suprostaviti „boljševičkoj opasnosti“. Iako ih je povezivala antisocijalistička borba, ipak je veza između nacističkih vlasti i Vatikana bila fingirana. I, to, sa obje strane (Mihovilović, 1950: 103-104, 106, 108).

Nacisti su kršili sporazum što je navelo Crkvu da artikuliše protest koji je izražen i u enciklici *Mit brennender Sorge* (1937) pape Pija XI (*Achille Ambrogio Damiano Ratti*, 1857-1939). Ipak, to nimalo nije zbunilo nacističke vlasti.

Treba napomenuti da je između katolicizma i nacionalsocijalizma postojalo „unutrašnje srodstvo“, kao i između jezuitskog reda i SS-a. „Oba su polagale pravo na celog čoveka, uključujući njegovu savest; oba su zahtevala slepu, `mrtvačku`

poslušnost kao što ta reč i počiva na `Constitutiones Societas Jesu`, gde osnivač reda, Ignacije Lojola u zloglasnom pravilu 36. propisuje svojim potčinjenima da puste da ih njihovi pretpostavljeni nose i vode, `perinde ac si cadaver essent, quod quoquoversus ferri et quacumque ratione tractari se sinit` (kao da su leš, koji se može svuda nositi i s kojim se može postupati na bilo koji način)“ (Дешнер, II, 2021: 80).

Kako je Vatikan prešućivao nasilne aktivnosti Hitlerovih pristalica, i Hitler je morao da bude uzdržan od kritike Vatikana. Bili su mu potrebni katolički vjernici kao podrška i vojnici, kao i katolički duhovnici u vojnim jedinicama. Ipak, Hitler je nastojao da svoju politiku odvoji od religijskih pitanja. Bez obzira na tu činjenicu, Vatikan je nastojao da u nacističkoj totalitarnoj državi učvrsti svoju poziciju.

Kada je 22. juna 1941. godine Hitler, u operaciji kodnog naziva *Barbarosa* (*Unternehmen Barbarossa*), napao Sovjetski Savez, Vatikan je podržao nacistički napad za „hrišćansku Evropu“, a protiv ateističke opasnosti i „niže vizantijske civilizacije“. Za naciste, kao i za Vatikan, to je bio „rat pogleda na svijet“ (*Weltanschauungskrieg*), rat između „rasa“ i „civilizacija“, između vladajućeg i gospodarskog „arijevstva“ i

Untermenschen („podljudi“), rat ideologija i politika. Taj rat je u sebi nosio politiku genocida prema Slovenima i pravoslavnim narodima.

Vatikan je podržao njemački napad na Sovjetski Savez dajući moralnu podršku Hitleru, nadajući se da će se od njemačke pobjede okoristiti. Optužujući Sovjetski Savez za opasnost „hrišćanske Evrope“, papa Pio XII nije želio da shvati da nije Staljin (*Иосиф Виссарионович Джугашвили Сталин*, 1878-1953), već Hitler, započeo rat, i da je značajan dio evropskih država okupirao i porazio.

Rusofobija i mržnja prema Rusima i Sovjetskom Savezu i, naravno Slovenima, je bila jača od očiglednosti u okviru koje je papa vidio da Njemačka nastoji da okupira ne samo Evropu, nego i cijeli svijet.⁴

Od 1933. godine, kada dolaze na vlast, nacisti mijenjaju zakone prilagođavajući ih svojim idejama i svojoj ideologiji.

Mržnja prema Jevrejima postaje državna doktrina. Započinje proces istjerivanja Jevreja iz njemačkog društva i

---

⁴ Ipak, zahvaljujući Crvenoj armiji Sovjetskog Saveza, njemačka vojska se predala 9. maja 1945. godine, i taj dan se slavi kao *Dan pobjede nad fašizmom*. Nastojeći da revidira istoriju i minimalizuje ulogu Sovjetskog Saveza i Crvene armije, za Evropu je *Dan pobjede nad fašizmom* - *Dan Evrope*.

ekskomunikacija iz svih institucija. U tom pogledu su nacisti donijeli gotovo dvije hiljade protivjevrejskih zakona i propisa. Jevreji se ekskomuniciraju, stigmatizuju, demonizuju, progone i ubijaju. Gubili su posao, prisiljavani su da napuste svoje domove, prodaju svoje stvari, dok su im firme „arijanizovane“. Sve je to pojačavalo diskriminacijske, maniheističke razlike između „njih“ i „Nas“. Optuženi za „naše probleme“, oni su mogli da se kažnjavaju, progone i ubijaju. Neke Jevreje sprovode u geta, a neke u koncentracione logore.

Hitler 30. januara 1933. godine postao kancelar, a u martu 1933. godine zadobio i apsolutnu moć. Tako je Hitler postao *Führer* i *Diktator* kojeg će list *Tajm* (*Time*) proglasiti za ličnost 1938. godine, a koji će 13. marta 1938. godine okupirati i Njemačkoj pripojiti (*Anschluss*) Austriju.⁵ Godinu dana kasnije

---

⁵ U 2022. godini će list *Tajm* koji, inače od 1927. godine dodjeljuje laskavu titulu *Ličnosti godine* [koju je najprije dobio Čarls Lindberg (*Charles Lindbergh*, 1902-1974), čovjek koji je samostalno prvi preletio preko Atlantika], će za ličnost godine proglasiti ukrajinskog predsjednika Vladimira Zelenskog (*Володимир Олександрович Зеленський*, 1978-). Koliko je kontroverzan izbor ličnosti godine pokazuju i primjeri izbora nekadašnjeg lidera Sovjetskog Saveza Josifa Staljina, nekadašnjeg sovjetskog premijera Nikite Hruščova (*Nikita Sergěevič Hruščov*, 1894-1971), vrhovnog vođe Irana Ajatolaha Homeinija (*Ruhollah Homeini*, 1902-1989).

(1939) Hitler će biti predložen za Nobelovu nagradu za mir, dakle te iste godine u kojoj će taj isti Hitler napadom na Poljsku započeti Drugi svjetski rat. To će nas podsjetiti i na nešto slično 87 godina kasnije kada će predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Donald Tramp (*Donald John Trump*, 1946-?) toliko insistirati da dobije Nobelovu nagradu za mir iako je u 2026. godini započeo nekoliko ratova.

2.

**IDEOLOGIJA, POLITIKA I
GEOPOLITIKA**

Ideologija nacističke njemačke države je u suštini bila – *rasistička*.

Osnovu te rasističke teorije treba tražiti i u tzv. *filozofiji života* koju karakteriše: negacija razuma, afirmacija vjerovanja u intuiciju i kult nekakvih životnih sila, egzaltacija i misterij, otklanjanje slobodne volje i njihovo zamjenjivanje slijepim vjerovanjem i pokoravanjem. Od tako iracionalno shvaćene „filozofije života“, pa preko bespogovornog organizovanja države na „firer-principu“, pa sve do imperijalnog razumijevanja „životnog prostora“ neophodnog „arijevskom narodu“, kratka je linija stvarnog utemeljenja genocidne pangermanističke njemačke nacističke politike i geopolitike.

Hitlerov moto je bio *Ein Volk, Ein Reich, Ein Führer* (*Jedan narod, jedna država, jedan vođa*). Ovaj moto je eksplicitno značio da u njegovoj rasističkoj državi nema mjesta za pripadnike drugih nacija, osim „arijevske“, kao što u njoj nema mjesta za slabije. Nacizam propagira „elitizam“ u smislu da svaki član zajednice pripada najboljem narodu na čijem se vrhu nalazi *Führer* (*Vođa*).

Suprostavljajući se racionalizmu, prosvjetiteljstvu, liberalizmu i marksizmu, fašisti i nacisti su, kao i vođe drugih

totalitarnih pokreta i režima, mislili da se nacionalna zajednica ostvaruje oblikovanjem monolitnog jedinstva: jednog *vođe*, jedne *partije*, jedne *ideologije* i jedne *nacionalne (državne) volje*. Nacizam je stavljao „opšte dobro“ iznad „individualnog dobra“ i idealizam umjesto materijalizma.

Još je u političkom programu Nacionalsocijalističke radničke partije Njemačke, usvojenom u Minhenu 24. februara 1920. godine pisalo: [Mi] „se borimo protiv... materijalističkog duha u nama i van nas i ubeđeni smo da neprekidan uspon našeg naroda može da sledi samo iz načela o *opštem dobru ispred individualnog dobra* (Rend, 1994: 243).

Hitler je smatrao da je Njemačkoj neophodno jedinstvo. Kroz propagandu, kao i kroz masovne radove i organizovanje kroz različite oblike organizovanja njemačkog naroda, Hitler je uspio da ujedini Nijemce. Narod je podržavao njegove napore. Nacisti su zagovarali ideju nacionalnog duha i nacionalne države povezanih sa pangermanističkom idejom svjetske moći i ekspanzije.

Fašistički nacionalizam i nacistički rasizam se temelje na biološkom determinizmu i socijaldarvinizmu. Nacistički rasni zakoni su predstavljali *biologizaciju*

politike i biologizaciju prava. U tom smislu su se *Nirnberški zakoni*, kao izraz nacističkih rasnih zakona, zasnivali na osnovnim aksiomima, kao što su: postoje različite ljudske rase i postoji genetska nejednakost između njih, odnosno postoje „inferiorne“ i „superiorne“ rase. Pod takvim biologističkim ideološkim ubjeđenjem je donesen i *Zakon o uklanjanju bolesnog potomstva* koji je dopuštao sterilizaciju mentalno bolesnih, slijepih i gluhih. Od 320.000 do 350.000 osoba će biti sterilisano najčešće bez ličnog pristanka ili pristanka porodice. Postupci sterilizacije su bili u funkciji monstruoznog „rasnog čišćenja“. A, opet, to „rasno čišćenje“ se temeljilo na nacističkom stavu o superiornosti „arijevske rase“ o čemu su posebno govorili Hjuston Stjuart Čemberlen (*Houston Stewart Chamberlain*, 1855-1927), Fridrih Niče (*Friedrich Wilhelm Nietzsche*, 1844-1900) i Fridrih Mask Miler (*Friedrich Musk Miller*, 1823-1900), kao tvorac termina „arijevski“ kojeg su nacisti prisvojili na potpuno drugačiji način od onog kojeg mu je Miler dao. Proučavajući indoevropske jezike Miler je tvrdio da oni nemaju nikakvu posebnu vezu sa rasnim razlikama. Za naciste su „Arijevci“ ipak bili Nijemci i oni koji su germanskog porijekla, a živjeli su u Skandinaviji, Holandiji, Čehoslovačkoj, na

Balkanu i Velikoj Britaniji, i „koji su mogli da dokažu da im u venama ne teče jevrejska krv“. Čak su, po Himlerovom (*Heinrich Luitpold Himmler*, 1900-1945) naređenju, pripadnici SS-a „morali da obrazlože ko su im bili preci prethodne tri generacije“. Ipak, takva stroga pravila su se, zbog situacije na frontu, morala mijenjati. Na frontu je bio potreban veliki broj ljudi koje ne bi bilo moguće obezbijediti „ako bi se imala u vidu čistota krvi“. Tako je ta relatzizovana „selektivna politika“ morala nestati s obzirom na postojeću invaziju na Rusiju 1941. godine. „Stanje na frontu je bilo alarmantno, a urgentna potraga za ljudstvom, dovela je do toga da se u SS-u nađe mnogo ljudi različite nacionalnosti i porekla, a da im poreklo nije provereno. Himlerova ideologija se potčinila zahtevima fronta“ (Kornvel, 2012: 165; Martines, 2009: 91-92).

Nacija je shvaćena kao „biološka zajednica“ čiji opstanak zavisi od borbe protiv drugih nacija kao svojih *neprijatelja* (*humani generis inimicos, increduli, infedales, impii, inimici Dei*). A, za takvo nešto su neophodni vojnici.

I dok se *muškarci* pripremaju da budu vojnici, *žene* vojnike rađaju. Muževi su radili u javnim službama, žene u kući, odnosno domaćinstvu, sa djecom. Žene su podržavane

i slavljene u svojim ulogama supruge, domaćica i majke. „Kolijevke su, kako je Hitler govorio, armija koja spava!“. Kasnije, kad su muškarci odlazili na front, žene su morale raditi u fabrikama. Tako je revidirana nacističke ideologija i propaganda o ženi u kući. Omladina je podučavana u nacističkom duhu. Muškarci su slavljani kao ratnici koji održavaju čistu arijevsku rasu.

U fašizmu, kao i u nacizmu, muškarac je tretiran kao vojnik a žena, u prokreacijskom pogledu, podređena muškarcu-vojniku. Muškarci su „glave porodice“ i ratnici. Žena mora da rađa djecu kao buduće vojnike i da njeguje umorne ratnike. Žena pripada Državi, i ona se, zbog viših interesa, za nju mora žrtvovati. Žena se mora žrtvovati „voljenoj“ otadžbini-Državi; treba da bude zdrava i jaka kako bi radala zdravu u snažnu djecu. Rađati, i samo rađati, jer „broj je moć“, kao što je Musolini govorio. U svojoj propagandi su nacisti isticali tri „K“ (*Kirche, Kuchen, Kinder*) kao oznake za pripadnost žene Crkvi, Kuhinji i Djeci. To je prostor u kojem se žena kreće, i zato se za fašizam i nacizam može reći da su mačoistički, ženomrzački i mizoginični. Žene su boravile u kućnoj privatnosti ili zatvarane na farmama gdje su rađale djecu kao buduće vojnike. Bile su odvojene od javnosti, i nisu

mogle napredovati u skladu sa svojim sposobnostima. Od njih se zahtijevala poniznost, servilnost, skromnost i umjerenost. Bilo im je zabranjeno šminkanje i zapriječeno da će iz organizacije biti isključene ukoliko budu nosile šminku, ili da puše na „javnim mjestima“ (hotelima, restoranima, kafanama, na ulici). Mogle su se baviti aktivnostima kao što su bavljenje muzikom, gimnastikom, ručnim radom. One koje su bile uspješne bile su članice ženskog odjela *NSDAP*-a, tj. *Lige njemačkih djevojaka* gdje su vježbale i učile vještine neophodne za osposobljavanje za obavljanja poslova socijalnog rada, obrade vrta, čišćenja, kuhanja. Srijedom naveče su djevojčice i djevojke, u dobi od 15 do 20 godina, imale tzv. kućne zabave na kojima bi se raspravljalo o njemačkoj kulturi i umjetnosti. Hitler je uočio značaj žena u nacističkoj ideologiji i politici, pa je posebno naglašavao značaj *braka* zbog većeg rađanja djece. Čak je doneseno „Deset zapovijedi za odabir supružnika“ (1934) koje naglašavaju izbor na osnovu rase, krvi i porijekla, te želje za imanjem što većeg broja djece. Podsticanje nataliteta bio je dio nacističke politike te su, u tom smislu, nacisti za tek vjenčane arijevske parove davali kredite koji bi bili povoljniji kada bi se rodilo dijete. Na drugoj strani, samci i parovi bez djece bili su oporezivani

dodatnim porezima iz kojih su plaćani dječji dodaci ili jednokratne isplate za novorođenu djecu. Osim toga, sredstva su davana za rođenje trećeg i četvrtog djeteta. Parovi bez djece su optuživani za navodni egoizam izjednačen s izbjegavanjem dužnosti.

U nacističkoj Njemačkoj brak je zaista imao bitnu ulogu. Hitler je smatrao da brak mora biti izvučen „iz jasnog stanja u koje je doveden neprestanim izopačavanjem rase“ i vratiti mu „svetost institucije“. Zato je neophodno bdjeti nad čistotom krvi (Fontet, 1999: 77).

Sve ono o čemu su Hitler i nacisti govorili, nalazilo se u funkciji ostvarenja njemačkog rasističkog *Lebensraum*-a. Koncept *Lebensraum*-a je geopolitički koncept pljačkaškog teritorijalnog i ekološkog ekspanzionizma i imperijalizma koji podrazumijeva otimanje zemlje. Rat protiv SSSR-a je bio rat osvajanja i uništavanja. Cilj se odnosio na to da je trebalo ubiti 30 miliona ljudi kako bi se Nijemcima oslobodio prostor za život. Pa, i danas je cilj predatorskog anglosaksonskog Zapada razaranje i dezintegracija Rusije i pljačka njenih resursa. To je taj novi anglosaksonski *Drang nach Osten* i *Lebensraum* koji su zamijenili one nacističke.

Ideja *Lebensraum*-a je u Njemačkoj bila poznata i prije nacističkog kolonijalnog projekta „životnog prostora“.

Na toj ideji je, kao preteča nacionalsocijalizma, posebno insistirao predsjednik ekstremno rasističkog udruženja *Alldeutsche Verband* Hajnrih Klas (*Heinrich Clas*, 1868-1953). Kritikujući njemačku politiku, zahtijevao je ne samo germansku kolonijalnu ekspanziju *Lebensraum*-a na evropski istok, nego je i protestovao protiv njemačkog „poniženja“ u „Marokanskoj krizi“ i na Balkanu od Srbije (Ристовић, 2018: 11-12).

Prema rasističkim gledištima se *ljudske rase* ne razlikuju samo po svojoj morfološkoj strukturi, nego se razlikuju i prema psihičkim i umnim sposobnostima. Zato ističu da postoje „više“ i „niže rase“: „više rase“ su umno sposobnije i slobodnije za organizaciju života, kulture i civilizacije. S obzirom da „niže rase“ ne mogu da pomiču linije civilizacijskog razvoja, trajno zaostaju za „višim rasama“. A, kako rasistički teoretičari smatraju da „postoje“ biološke i kulturne „razlike“ između rasa, oni voluntaristički dopuštaju i opravdavaju „višim rasama“ ekspanzionizam, imperijalna osvajanja i dominaciju, porobljavanje i uništavanje

pripadnika „nižih rasa“, opravdavaju - *genocid*.

Rasizam je ideologija koja voluntaristički govori o nužnom postojanju razlika između rasa i pravu „viših rasa“ da vladaju nad „nižim rasama“. Na socijaldarvinističkoj ideji rasistički teoretičari govore ne samo o razlici između rasa, nego i o njihovoj *borbi*.

Socijaldarvinizam je biologistički pravac koji društvenu stvarnost svodi na nemilosrdnu *borbu za opstanak* između „slabih“ i „jakih“. Društveno zbivanje objašnjava „borbom za opstanak“ o kojoj je Čarls Darwin (*Charles Darwin*, 1809-1882) govorio za prirodni svijet. Rimokatolička koncepcija sukoba između „više katoličke“ i „niže vizantijske civilizacije“, fašistički koncept *spazio vitale* (životnog prostora), kao i nacistički koncept *Lebensraum-a* su socijaldarvinistički rasistički koncepti koji će uticati i na ustašku geopolitiku Ante Pavelića i otimanje teritorija od srpskog naroda.

Idejnim začetnikom rasizma se smatra francuski teoretičar Žozef Artur Gobino (*Arthur de Gobineau*, 1816-1882). Isticao je da je rasno pitanje dominantno u odnosu na sva druga istorijska pitanja, a da nejednakost rasa objašnjava sudbinu naroda. Prema njegovom mišljenju, postoje tri rase: bijela,

žuta i crna, „više“ i „niže rase“, od kojih je bijela rasa nadmoćna; u bijeloj rasi je „Arijevac“ - „najplemenitija ljudska porodica“. „Niže rase“ nisu sposobne za kulturni i civilizacijski razvitak, i zato moraju da služe „višim rasama“. Do propasti jedne civilizacije dolazi usljed degeneracije rase, odnosno usljed toga što se ona miješa sa drugim, „nižim rasama“. Samo je „viša“ („arijevska“, „dolikefalna“) rasa u stanju da stvara kulturu i civilizaciju. Tako je govorio Gobino, i time sebe predstavio anticipatorom kasnijih rasističkih ideja, posebno onih izraženih u nacističkim i kroato-ustaškim stavovima o „nižim rasama“ (Slovenima, Jevrejima, Romima).

I Žorž Vaše de Lapuž (*Georges Vacher de Lapouge*, 1854-1936) je iznio teoriju nejednakosti rasa smatrajući da postoje tri evropske rase: 1. *homo europeus*, visokih, plavokosih, dominantnih i kreativnih, 2. *homo alpinus*, niskih, smeđih, okruglih glava, „robova koji se boje napretka“, i 3. *homo contractus*, koji po svojim svojstvima pripadaju robovima. Kao socijaldarvinista, Lapuž dovodi u vezu biološke sa socijalnim pojavama ističući da među ljudima postoji „prirodno“ odabiranje u okviru kojeg „arijevci“ ostvaruju svoju dominaciju.

Poljski Jevrejin Ludvik Gumplovič (*Ludwig Gumplowicz*, 1838-1909) će rasističke ideje dovesti u odnos sa ratom. Smatrao je da je istorija neprekidna borba i izraz ratnih sukoba: rat je nužan i neizbježan kao društvena pojava i posljedica sukoba između društvenih grupa. Između rasa se odvijaju neprekidne biološke borbe kao pokretači društvenog razvoja u okviru kojih „više rase“ potčinjavaju „niže rase“. Rat je nužan i neizbježan.

Alfred Ernst Rozenberg je smatrao da za istoriju ništa ne znače borbe klasa protiv klasa ili borbe crkvenih dogmi protiv crkvenih dogmi, nego borbe između krvi i krvi, rase i rase, naroda i naroda. Tako se pokazuje da su u njegovoj teoriji bitna tri elementa: „krv“, „rasa“ i „narod“ kao izrazi rasne moći u čijoj osnovi se nalazi „krv“. Rozenberg govori o stvaranju „novog tipa čovjeka“ u duhu rase (*Rassensee*) čije vrijednosti dolaze do izražaja u državi, politici, umjetnosti, religiji, itd.

Rozenberg se nije bavio samo geopolitičkim, već i vjerskim pitanjima. I dok je Hitler (koji će, zbog potrebe da vojne jedinice popuni i katolicima, igrati koketnu ulogu sa Rimokatoličkom crkvom), mrzio hrišćanstvo a posebno katoličanstvo, što je sa većim ili manjim uspjehom znao i skrivati,

Rozenberg je bio apsolutno neprijateljski nastrojen prema katoličanstvu.

Britansko-njemački filozof Hjuston Stjuart Čemberlen (*Houston Stewart Chamberlain*, 1855-1927) predstavljao je inspiraciju Adolfu Hitleru. Iz njegovog djela *Osnovi devetnaestog vijeka* je Hitler u *Mein Kampf-u* crpio ideje o primatu vitalnog nad moralnim, selekciji, hijerarhiji rasa i rasnoj izabranosti za svjetsku vladavinu. To su biologizirane rasističke ideje pomiješane sa teološkim shvatanjem o izabranosti.

Rasistička gledišta o „višim“ i „nižim“ rasama, „arijevstvu“, „arijevskom duhu“ i „rasnom osjećaju“, Hitler je razvio pod uticajem rasističkih teorija Hjuston Stjuard Čemberlena i nacističkog teoretičara Alfreda Rozenberga. Suprostavljajući se „spajanju“ i „ukrštanju“ rasa, Čemberlen smatra da su „naša današnja civilizacija i kultura specifično germanske“ i „isključivo djelo germanstva“, i da je zato „sveta dužnost služiti germanstvu“. I, dodaje: „ako Njemačka ne zavlada svijetom... ona će isčeznuti sa karte: radi se o ili ili“.⁶

---

⁶ Kasnije će Hitlerova knjiga *Mein Kampf* (*Moja borba*) biti korištena u školama i univerzitetima, i kao partijska literatura hitlerovske nacističke omladine, i u SS i SA organizacijama, kao i u njemačkom narodu.

Nacistički vođa Adolf Hitler je stalno isticao da je nacija „lažna konstrukcija“ i da je na njeno mjesto neophodno „staviti rasno shvatanje“. Zato je neophodno uništenje nacionalnih granica i uspostavljanje „rasnog poretka“ kao *novog poretka*. Država je neophodna za održanje rase, i njen najviši cilj je briga za „održavanje onih rasnih praelemenata koji kao kulturno obdareni“, koji „stvaraju ljepotu i dostojanstvo jednog višeg ljudstva“; „kao arijevcima možemo, dakle, pod državom zamisliti samo živi organizam jedne narodnosti, koja ne samo osigurava održanje ove narodnosti, nego je i vodi najvišoj slobodi daljim stvaranjem njenih duhovnih i idealnih sposobnosti“. Vanjska državna politika se mora utemeljiti na teoriji „životnog prostora“; „vanjska politika narodne države treba osigurati egzistenciju rase na ovoj planeti“ i „samo dovoljno velik prostor na ovoj zemlji osigurava nekom narodu slobodan život“. Iz stereotipnih rasističkih ideja je i Hitler crpio svoja gledišta o primatu „vitalnog“. Svoj stav o ulozi države i „arijevstvu“ kao „višem ljudstvu“ iznosi na slijedeći način: „Tako je najviša svrha narodne države briga oko održanja onih rasnih praelemenata, koji darujući kulturu, stvaraju lepotu i dostojanstvo višeg ljudstva. Mi kao Arijevcima možemo da pod državom

zamislamo, dakle, samo živi organizam jedne narodnosti, koja ne samo osigurava održanje ove narodnosti, već je daljim razvojem njenih duhovnih i idejnih sposobnosti vodi najvišoj slobodi“. Hitlerov ekscelencionalizam nema uporište u sociologiji, već proističe iz voluntarističkog nacističkog, nenaučnog tumačenja biologije (Hitler, 2010: 267; Sarkisjanc, 2014: 205-206).

Za razliku od fašističke ideologije *nacionalizma*, ideologija nacizma je *rasistička ideologija*, odnosno *ideologija rasizma*.

Ideološkom principu i konceptu „nacije“, „demokratije“ i liberalizma, Hitler je suprotstavio koncept rase. Smatrao je da je nacija upravo politički izraz demokratije i liberalizma, te da se sa rasnom koncepcijom može ostvariti nacionalsocijalistička revolucija i novi svjetski poredak. Hitlerova nacistička „revolucija“ je trebala stvoriti „Njemačko carstvo“ i osvojiti „životni prostor“ na Istoku.

Hitler je socijaldarvinista koji je, kao i drugi socijaldarvinisti, smatrao da isti principi vrijede u društvu kao što vrijede i u životinjskom svijetu – *prirodno odabiranje i borba za opstanak*.

Da bi se održala „rasna čistoća“, nacisti su smatrali da je neophodno da se ostvari

proces „regeneracije rase“. Rasna „čistoća“ je pretpostavka „očuvanja“ i „napredovanja“ rasa, a u tom pogledu je *židovstvo* shvaćeno kao „destruktivno tijelo“ u „njemačkom organizmu“. Nacistička ideologija antisemitizma se temeljila na stavovima: da „židovstvo“ karakteriše lažni humanizam i pacifizam, egoizam i mržnja, nagon za samoodržanjem, nedostatak vlastite kulture i idealističkih ideja; židovstvo razara nacionalnu privredu i rasni identitet Nijemaca.

Mržnja prema Jevrejima postojala je odavno u Evropi. U XIX vijeku će se antisemitizam pojavljivati prema radikalnom narodu koji hoće da uništi civilizaciju. Mnogi moćni i uticajni ljudi su prihvatili antisemitizam kao svoj *raison d'être*.⁷ A, što se tiče Hitlera, on će svoj lični patološki antisemitizam pretvoriti u politiku državnog terora.

Antisemitizam je predstavljao konstantu Hitlerove diktature, a progoni Jevreja su se događali u talasima. Prvi se dogodio u aprilu 1933. godine. Kao izgovor za progone Jevreja nacisti su našli u tobožnjoj

---

⁷ Nacistički stav o Jevrejima imao je u Njemačkoj svoje uporište i u Fihtevom učenju prema kojem su Romani, Francuzi i Jevreji dekadentne „rase“.

tvrdnji da su Jevreji krivi zbog postojanja nepovjerenja stranih država prema Njemačkoj. U tom smislu je Hitler naredio da se 1. aprila organizuje dan „bojkota“; SA trupe su upadale u jevrejske prodavnice, a Jevreji su pretučeni i opljačkani. Na vratima njihovih prodavnica su lijepljeni plakati na kojima je pisalo: „Jevrejska prodavnica! Nijemci, ne kupujte ovdje! Istog mjeseca su donesena četiri zakona „kojima se Jevreji isključuju iz uprave i advokature, a studentima se nameće *numerus clausus* (1,5%)“. Vremenom su svi oni koji nisu pripadali „arijevskoj rasi“ bili isključeni iz bankarstva, trgovine, izdavaštva. Drugi talas progona Jevreja započeo je 1935. godine sa „Nirnberškim zakonima“ - „Zakonom o državljanstvu Rajha“ i „Zakonom o zaštiti njemačke krvi i časti“ – koji su stupili na snagu 15.9.1935. Prema ovim zakonima, da bi neko mogao imati status njemačkog građanina morao je dokazati da je „arijevske krvi“. Prema ovom zakonu je Jevrejima uskraćeno državljanstvo Rajha - Jevreji su izgubili građanska prava – postali su građani drugog reda i stranci u sopstvenoj državi. „Osim toga, bio im je zabranjen pristup javnim mestima (parkovima, pozorištima, bazenima, itd.). Stari jevrejski borci isključeni su iz državnih službi u kojima su

do tada radili. Seksualni odnos između Jevreja i Arijevacu tretirao se kao krivično delo `obesvećenja rase` (*Rassenschande*) koje se kažnjavalo prinudnim radom“. Hapšenja Jevreja još nisu bila masovna. Sistematsko istrebljenje Jevreja je započelo 1941. godine i bilo prošireno i na Jevreje u okupiranim zonama, a pod rukovodstvom komandanta SS trupa Adolfa Ajhmana (*Adolph Eichmann*, 1906-1962). Sada su Jevreji masovno bili deportovani u koncentracione logore (David, 1999: 91-93).

Donesenim „Zakonom o državljanstvu Rajha“, 1935. godine, stanovništvo nacističke Njemačke je podijeljeno na dva rigidna diskriminacijska dijela: „građane Rajha“ (*Reichbürger*) i obične osobe kao „pripadnike raznih rasa“. Pravno i politički posmatrano, to je značilo da se na jednoj strani nalaze građani sa pravnim i političkim slobodama a, na drugoj strani, osobe sa ograničenim pravima.

Na vanjsko političkom, geopolitičkom novou, Hitler je razvio ideju *pangermanizma* kao nacističku ideju prema kojoj svi Nijemci u Evropi treba da žive u jednoj državi.

Da bi realizovao nacističke imperijalne geopolitičke pretenzije, Hitler se upravo poslužio rasističkim gledištima. Isticao je da mu je potrebno shvatanje o uništenju

nacionalnih granica i uspostavljanju germanskog „rasnog poretka“. U svojoj politici, kao i geopolitici, su nacisti, maniheistički dijeleći ljude, narode, nacije i rase na „više“ i „niže“, podržavali socijaldarvinističku ideju „borbe za opstanak“. Smatrali su da su podjele i sukobi realni, bitni i poželjni, jer omogućavaju superiornim rasama neophodnu vlast nad inferiornim rasama.

Tako će u oktobru 1938. Hitlerove trupe ući u Austriju. Petnaestog marta 1939. okupiraće Prag, a 1. maja će Sudetska oblast postati nacistička administrativna jedinica. Poljsku će napasti 1. septembra 1939. godine, a odbijajući da prekine sa napadom na Poljsku, Velika Britanija i Francuska će objaviti rat Njemačkoj.⁸

---

⁸ Napadom na Poljsku nacisti će započeti izgrađivati koncentracione logore za „konačno rješenje jevrejskog pitanja“, odnosno njihovo ubijanje. U 1941. godini je ubijeno oko milion ruskih Jevreja, a 1944. je oko pola miliona mađarskih Jevreja deportovano u koncentracioni logor Aušvic-Birkenau, njemačku fabriku smrti. U *Noći dugih noževa* (*Nacht der langen Messer*), između 30. juna i 2. jula 1934. godine je Hitler naredio da se ubiju vođe jurišnih odreda (SA). Sada je mogao da, uz nevjerovatno prisutnu masovnu podršku njemačkog naroda, provede suludu paranoičnu i šizofrenu politiku „rasno čiste“ nacije koju je, još dok je bio u zatvoru, projektovao u knjizi *Moja borba*. Za ostvarenje ove bolesne ideje bili su neophodni progoni, teror, ratovi protiv suverenih država i koncentracioni logori koji su brzo izgrađivani, a u koje su

U aprilu 1940. godine Njemačka će napasti Norvešku, a u maju 1940. godine će okupirati Holandiju i Luksemburg. Napašće i Francusku, ući u Pariz, da bi zatim Francuska potpisala kapitulaciju 22. juna 1940. godine, u onom istom vagonu u kojem su Nijemci potpisali 1918. godine poraz u Prvom svjetskom ratu.

Hitler je smatrao da jedino veliki prostor osigurava egzistenciju i slobodu narodu. Bio je ubjeđen „da nadmoćne nacije imaju pravo da otimaju životni prostor baš

---

zatvarani Jevreji kojima je Nirnberškim „rasnim zakonima“ bilo oduzeto njemačko državljanstvo, kao i sklapanje brakova sa Arijevcima. Nirnberški zakoni su oduzimali državljanstva, protjerivali Jevreje u logore i ubijali ih. Zatvarane su jevrejske radnje i fakulteti, protjerivani jevrejski profesori i studenti. Formulirane su tri faze „konačnog rješenja“: ekskomunikacija iz društva, zatvaranje u logore, ubijanje. Adolf Ajhman i Hajdrih (*Reinhard Tristan Eugen Heydrich*, 1904-1942) su se dogovorili da se što više i što brže Jevreja doveze do lokacija kako bi ih što više i efikasnije poubijaju. Donijeli su odluku o upotrebi *ciklona B* u plinskim komorama. Isticali su da su „jevrejsko pitanje“ već riješile Hrvatska i Slovačka. Pored Jevreja, u koncentracione logore su zatvarani i ubijani i drugi narodi. Od antike pa na dalje, katolici su spaljivali „jeretičke knjige“, a zatim su počeli spaljivati i „jeretike“. Tako su i nacisti najprije spaljivali knjige, a onda i ljude u koncentracionim logorima. U Evropi su nacisti, zajedno sa svojim „kolaborantima“, izgradili preko trideset hiljada logora.

kao što nadmoćni pojedinci stiču moć nad ostalim ljudima“ (Hol, 2017: 315).

Kada je u pitanju Rusija, „prodor na Istok“ je predstavljao ne samo dio vojnog njemačkog ratnog plana, nego i ideološkog plana borbe protiv SSSR-a. Cilj je bio da se uništi sovjetsko državno uređenje, kao i da se potkopaju materijalni i moralni temelji socijalističke države kao „najneprijateljskije“, ali i da se ubijaju Sloveni. Bio je to pokušaj Hitlera da pobijedi i uništi *pravoslavlje* i *Slovene*. Zadatak se odnosio da se stane na put slovenskoj rasi. Hitler je isticao: moja misija je misija uništenja slovenstva; Sloveni nisu ideološki, već biološki problem za Evropu.

Ideja „prodora na Istok“ je imala i svoju istorijsku i tradicijsku dimenziju koja se odnosila na više vjekovnu težnju Nijemaca za ekspanzijom koja bi proširila „životni prostor“. Naravno, Hitler nije zaboravio ovu njemačku imperijalnu nostalgichnost i srednjovjekovni moto njemačke vojske – „pritisnuti na Istok“ koji je postao temeljem spoljne politike njemačkog Trećeg rajha. Sa posebnom egzaltacijom je govorio o tome da nacionasocijalizam nastavlja put na kojem se stalo prije šest vijekova. Volga je trebala da bude „naš Misisipi“. U svojoj sumanutoj imperijalnoj ideji „prodora na istok“ Hitler

ističe da je „cilj istočne politike... osvajanje neophodne grude za naš nemački narod“ i zato je u Istoku vidio „neophodnost borbe“ (Hitler, 2010: 433, 116).

Insistirajući na traženju i proširivanju „životnog prostora“ Hitler je istovremeno insistirao na formiranju vladajuće „arijevske superiornosti“ nad drugim rasama i narodima, posebno nad Slovenima. Na taj način on je težio stvaranju „novog poretka“ u kojem će Njemačkoj obezbijediti svjetsku hegemoniju.

Došavši na vlast, Hitler je svoja shvatanja proširio tako da je „prodoru na Istok“ dodao i *blickrig* (*Blitzkrieg*) geopolitiku „prodora na Zapad“. Tako je *Deutschland über alles!* – predstavljao moto ostvarenja *Drang nach Osten* i *Lebensraum*-a. U tom smislu su nacisti nastojali pokoriti Rusiju i Evropu, uništiti ih i svesti na roblje germanskih gospodara.

Pored pribavljanja, prisvajanja i otimanja *Lebensraum*-a, Hitler je smatrao da je za uspostavljanje „harmoničnosti“ njemačkog društva značajna eliminacija boljševizma (Slovenstva) i eliminacija neprijatelja rase. Iako i nije imao sasvim jasnu predstavu kako da postigne sve ove ciljeve, smatrao je da prvi korak u tom pravcu treba da bude priprema za rasni rat. Tako je na području unutrašnje politike podsticao

žene na *udaju* i *rađanje djece* kao „zdravog“ stanovništva za buduće vojnike. Ovoj mjeri je pridodao i slijedeću, *eugeniku* i *sterilizaciju* „slabih“, smatrajući da će se tako poboljšati kvalitet stanovništva. Organizovao je velike javne radove kako bi zaposlio stanovništvo, proizveo oružje, i domaću privredu zamijenio uvozom roba. Kao socijaldarvinista nije dopuštao pomaganje sirotinje smatrajući da bi takve mjere dovele do dekadencije i degeneracije. I, sve je to bilo povezano sa radikalizacijom politike prema Jevrejima, najprije otklanjanjem jevrejskog uticaja, a kasnije i njihovim istrebljenjem (Passmore, 2004: 37, 71-72).

Za Hitlera i naciste su Sloveni i Rusi „rasno inferiorni“, odnosno „slovenski podljudi“ (*slawische Untermenschen*). Zato je rat protiv Rusa i Slovena ne samo geografski i ekonomski rat kao „prodor na Istok“, nego i rasni rat, odnosno rat između „više“ i „niže rase“, između „arijevstva“ i „podljudi“. Isticanje novog „životnog prostora“ na Istoku za potrebe „njemačke gospodarske rase“ (*Deutsche Herrenrasse*) značio je potvrdu osnovnih nacističkih rasističkih ideja o „arijevskoj nadmoći“.

Ideološki princip *rasizma* je nacizam suprotstavio konceptu nacije, demokratije i liberalizma. U tom pogledu je nacistički

koncept *antisemitizma*, kao jedne komponente rasizma, imao svoje duhovno i ideološko naslijeđe.

Kod Aristotela (384-322 p. n. e.) nalazimo na elemente shvatanja o prirodnoj utemeljenosti ropstva. U periodu Rimskog carstva je prema Jevrejima postojalo neprijateljsko raspoloženje. Ciceron (*Marcus Tullius Cicero*, 106-43. p. n. e.) nije blagonaklono govorio o Jevrejima, a Tacit (55 n.e - 120) je bio antisemit. U srednjem vijeku su hrišćanski vladari nastojali da otmu imovinu jevrejskih bankara, i taj su pljačkaški čin „opravdavali“ iznošenjem negativnih stereotipa o Jevrejima. Ali tek u XIX, i posebno XX vijeku, su ti stereotipi dobili stvarni teorijski (rasistički) i politički značaj u totalitarnim državama.

U Njemačkoj se riječ *antisemitizam* pojavila oko 1880. godine zadobivši opšteprihvaćeno značenje neprijateljstva prema Jevrejima. Nakon Prvog svjetskog rata Njemačka je željela osvetu jer se smatralo da je ona u prethodnom ratu bila ponižena. Njemačke nacionalističke struje nisu bile pacifistički, već militaristički raspoložene, a uporedo sa svojim militarizmom, razvijale su i *rasizam*. Frustriranim Nijemcima je Hitler pružio Jevreje kao „žrtvenog jarca“ kojem su

pripisali svu krivicu za događaje koji su se u Njemačkoj pojavljivali.

Paradoksalno i sasvim ironično je to što je čovjek koji je propovijedao „rasnu uzvišenost“ tzv. „arijevske rase“, koji je propovijedao sport i zdravlje naroda, bio duboko - bolestan. To je Adolf Hitler, jedan od najmoćnijih suludih, šizofrenih i paranoidnih vladara Evrope koji je koristio i drogu. Hitler je dopustio da se droga daje njemačkim vojnicima. Bio je to famozni stimulans, *pervitin*, veoma jak amfetamin. Otklanjao je umor i pojačavao snagu vojnika dajući im osjećaj nadljudske moći. Vojnici su postajali kao neka vrsta robota.

Rasistička gledišta o „višim“ i „nižim“ rasama upravo dolaze do svog punog izražaja u genocidnoj nacističkoj politici imperijalizma i militarizma, kao i ranijoj politici kolonijalizma i kasnijoj politici neokolonijalizma.

U stvari, nacionalizam i rasizam su se često koristili za opravdanje nekih političkih i geopolitičkih interesa i ciljeva, kao što su kolonizacija, ropstvo, etničko čišćenje, genocid. Tako je nacizam koristio ideje o: Jevrejima kao uzročnicima ekonomskih i rasnih problema, Romima kao uzročnicima kriminaliteta, a Slovenima za prenaseljenost. Nacisti su smatrali su da je arijevska rasa

autentična rasa prirodnih vladalaca, i da svi ostali moraju da im budu podređeni. Na žalost, i nakon Drugog svjetskog rata se ovakva genocidna rasistička geopolitika nije promijenila, što se pokazalo u mnogim etničkim i religijskim sukobima i ratovima, pa ni danas u rasističkom odnosu Evrope i Zapada prema Srbima, Rusima, Slovenima, pravoslavlju i *rest of the World* (*ostatku svijeta*).

Nacionalizam, militarizam, mit i ekscepcionalističko ubjeđenje o dominantnom njemačkom narodu i dominantnoj njemačkoj tradiciji i kulturi, oblikovali su militantni mentalitet Nijemaca. Bila je to sasvim dobra osnova utemeljenja nacističkog imperijalizma koju je ekonomska, politička i socijalna kriza pojačala. Utemeljeni na risizmu, talijanski i njemački militarizam i imperijalizam, su se pojavili i kao refleksija nacionalizma evropskih kolonijalnih sila. Otuda naglašavanje posebno njemačke nacionalne ekspanzije. Tako projektovana konstanta nužno je vodila u rat, jer ubjeđenje da su međunarodna politika sile i pravo „jedno te isto“, dovela je do svjetskog rata, a zatim kasnije i do fatalnog poraza Njemačke 1945. godine (Rayan, 2003: 433).

Svoja rasistička gledišta o „višim“ i „nižim“ rasama, „arijevstvu“ i „novom

čovjeku“ su nacisti razvili upravo pod uticajem rasističkih teorija.

U svom apsolutno genocidnom stavu je Hitler isticao da je neophodno da se ne dozvoli ne samo „miješanje krvi“ između Nijemaca i Jevreja, nego i između Nijemaca i Slovena, te da treba spriječiti „porast slovenskih naroda“: „Treba barem spriječiti dalji priliv slovenske krvi. Priznajem da ova opasnost neće postati manja kada uskoro okupiramo područja na kojima žive Nijemci izmiješani sa Slovenima, kojih se nećemo riješiti tako brzo. Zato je naša dužnost da istrijebimo te narode. Treba razviti posebnu tehniku istrebljenja. Šta znači istrebljenje? Misli li se pod tim uništenje cijelih naroda? Naravno, tako će po prilici stvar ispasti. Ako imam moć da bez ikakve griže savjesti pošaljem u smrt cvijet njemačke omladine, nemam li onda pravo uništiti milione ove inferiorne rase koja se množi poput gamadi?! To će biti plansko uništenje naroda. Jedan od najvažnijih zadataka njemačke politike biće u budućnosti da svim sredstvima spriječi dalji porast slovenskih naroda“ (Wein, 1966: 717).

U 1936. godini je Hitler zabranio rad svih omladinskih grupa osim *Jungefolka* (*Mladi narod*). Njemačka djeca su već od deset godina morala pristupiti ovoj poluvojnoj organizaciji u kojoj su podučavani

sportskim vještinama i vještinama logorovanja u skladu sa nacističkom ideologijom i militantnom militarističkom geopolitikom. Tako su se djeca pripremala za buduću ulogu vojnika i prva ratna iskustva doživjeće nešto kasnije u *Hitlerjugendu*.

Djevojčice su se od 1939. godine morale priključiti *Ligi njemačkih djevojaka*, kako bi naučile neophodne uloge materinstva i kućanstva. Kao i njihove majke! Poput *Hitlerjugenda*, i djevojčice su od 12 godina imale svoje organizacije. U njim su učile kućanskim, ali i sportskim vještinama. Naravno, u skladu sa nacističkom arijevsom militarističkom ideologijom i propagandom. Nacistički režim je razvio propagandu u mjeri u kojoj ni jedan totalitarni režim nije to učinio. Kao i svaka druga, tako je i nacistička propaganda bila manipulativna. Njena uloga se sastojala „u tome da sakrije očigledno problematične ciljeve političara ili političkih pokreta, tako što ih uvija u oblande opšteprihvaćenih ideala... Politička propaganda koristi jezik visokomoralnih ideala u svrhu ujedinjenja ljudi iza ciljeva koji bi se inače smatrali neprihvatljivim“ (Stenli, 2019: 28).

U korporativnoj organizaciji društva, a sve s ciljem da sebi obezbijedi legitimitet,

nacistički režim je razvijao i mreže *socijalne zaštite*.

Iako mreža socijalne zaštite u nacističkoj Njemačkoj nije bila tako razgranata kao što je bila u fašističkoj Italiji, ipak je militaristički režim organizovao razne projekte socijalne zaštite – stambene, projekte koji su se odnosili na poboljšanje radnih uslova i ishrane, dokolicu. Poput italijanskog *Dopolavoro*, u Njemačkoj je postojao pokret *Kraft durch Freude* (*snaga putem radosti*) koja je okupila milione radnika organizujući sport, kulturu, rekreativne i druge aktivnosti, dokolicu. Poput fašističke organizacije mladih *Opera balila*, nacisti su organizovali pokret *Hitlerjugend* koji je 1934. godine mobilisao gotovo 6 miliona mladih u dobi od 10 do 18 godina (Berend, 2012: 124).

Sve totalitarne države i njihovi režimi koriste i *sport* za društvenu integraciju i za projekciju sopstvene (nad)moći. U 1936. godini nacisti organizuju, u ime međunarodnog razumijevanja, *Olimpijske igre* u Njemačkoj koje se proglašavaju nacionalsocijalističkim događajem. U njemačku selekciju su ulazili samo „arijevci“; iz selekcije je izbačena Gretel Bergman (rođ. *Margarethe Bergmann* 1914-2017), Jevrejka, najveća njemačka sportska nada. Američki

Crnac Džesi Owens (*Jesse Owens*, 1913-1980) je upravo na njemačkom području uništio nacistički mit o nadmoći arijevske rase. Dok su sportisti boravili u lijepo sagrađenom Olimpijskom selu, Romi su, u skladu sa Nirnberškim zakonima o rasnoj segregaciji (1935) protjerani u objekte koji su se nalazili u blizini Berlina.

Kako se jedan segment unutrašnje nacionalsocijalističke politike odnosi na *žene* i njihovu ulogu u društvu, osvrnućemo se na taj fenomen. I, zato što je u uskoj vezi sa katoličkom tradicijom mizoginije. Ali, i fašističkom tradicijom.

Totalitarne države idealizuju *patrijarhalnu porodicu*. U tom smislu je, prije Jozefa Gebelsa, šef nacističke propagande Gregor Štraser (*Gregor Strasser*, 1892-1934) izjavio: „za muškarca služenje vojske je najviši i najdragoceniji vid sudjelovanja, a za ženu je to materinstvo“. U dokumentu Saveza njemačkih žena iz 1933. godine, kaže se da „biti žena znači biti majka, znači prihvatiti celokupnom svesnom snagom svoje duše veličinu materinstva i pretvoriti to u životni zakon... najviši poziv nacionalsocijalističke žene nije samo da rađa decu već i da svesno i iz bezrezervne odanosti svojoj ulozi i dužnosti kao majke

podizhe decu za svoj narod“ (Stenli, 2019: 15-16).

Država je u svojoj demografskoj politici podsticala natalitet, materinstvo i rađanje, davala novčane stimulacije, odlikovanja, nagrade i ugled. U periodu od 1933-1939. godine je stopa nataliteta porasla za 25%. Bilo je zabranjeno povezivanje Nijemaca sa Jevrejima (posebno od Nirnberških zakona 1935. godine). Rađanje djece se obavljalo i po kućama o čemu su babice podnosile izvještaj. Ljekari su odlučivali koja je beba raso o zdravstveno „u redu“, a koja ne; oni su obavljali nasilne sterilizacije nazivajući to „rasnom higijenom“. Bila je to njihova *eugenika* misleći da će njome izgraditi superiorne jedinke i odvojiti ih od inferiornih. Brojni doktori su vršili eksperimente na klinikama, u bolnicama, institutima, koncentracionim logorima. Brojni su eksperimenti: stavljanje osoba u hladnu vodu, da se utvrdi koliko organizam može izdržati; zaleđivanje, iz istih razloga; stavljanje stakla u vene, takođe iz istih razloga. U tom smislu su provodili i mjere *eutanazije*. Smatra se da su oko 3,000.000 pacijenata ubili ljekari i medicinske sestre. Bio je to pravi *jatrogenocid*.

S obzirom da se smatralo da postoje bitne razlike i nejednakosti između rasa, naroda, ali i u okviru samog naroda, Hitler je zagovarao princip liderstva, odnosno *vođstva* u okviru kojeg jaki vladaju slabijima, a iznad njih se nalazi „veliki čovjek“, odnosno njihov vođa. Sve su institucionalne organizacije utemeljene na principu vođstva, a na vrhu države je samo jedan – *Vođa (Führer)*. Mase imaju snažno izraženu potrebu za Vođom za kojeg misle da raspolaže mesijanskom sposobnošću izbavljenja. Totalitarni vođa sebe identifikuje sa „sudbinom“ nacije. Ideju vođstva i vođe je nacizam mogao pronaći u Hegelovoj filozofiji prema kojoj se „volja svjetskog duha“ odslikava „u ličnostima značajnim za istoriju svijeta“. Eto Hitleru idejnog uporišta svog ubjeđenja o sopstvenoj predestiniranosti, predodređenosti, istorijskoj veličini i misiji.

Koncentracija vlasti u jednoj osobi pokazuje čvrst totalitarizam nacističke države apsolutno otjelovljene u Hitlerovoj „božanskoj“ ličnosti. Uostalom, svaka aktivnost u nacizmu je počinjala od Vođe, a to i jeste bitna karakteristika totalitarizma.

U osmoj knjizi Platonove *Države*, Sokrat ističe da ljudi nisu skloni samoupravi, već snažnom vođi kojeg slijede. Demokratija omogućava slobodu govora a sloboda govora

omogućava demagogu da iskoristi osjećanja ljudi za snažnim vođom, što će vođa i iskoristiti. Kada osvoji vlast, vođa suspenduje demokratiju i uspostavlja *tiraniju*. Tako demokratija urušava sebe i sebe dovodi do sopstvenog kraha. Totalitarni režimi su liberalni ideal jednakosti zamijenili suprotnošću – *nejednakošću i hijerarhijom*.

Fridrih Niče je govorio o značaju *jakih i snažnih vođa*. Pareto (*Vilfredo Pareto*, 1848-1923) je govorio o značaju *sile* u politici, Žorž Sorel (*Georges Eugène Sorel*, 1847-1922) o snazi, uticaju i moći *mita*, Makijaveli (*Niccolò Machiavelli*, 1469-1527) o *interesu*, a Tomas Hobs (*Thomas Hobbes*, 1588-1679) o čovjekovoj *militantnosti i belicizmu*. Trocki (*Лев Давдович Троцкий* 1879-1940) je sasvim dobro isticao da vođa predstavlja „individualnu ponudu za kolektivnu potražnju“, a Aleksandar Zinovjev (*Александр Александрович Зиновьев*, 1922-2006), da je vođa „ovaploćenje tog našeg osjećanja pripadnosti cjelini“, i u toj cjelini mase dodjeljuju vođi njegovu ulogu kako bi odgovarao masi koja ga je izabrala.

Vođe su znale za ovo i dobro su iskorištavale psihologiju masa. Jedne prilike je, obraćajući se pripadnicima SA grupa, Hitler rekao: „Sve što vi jeste dugujete meni; sve što ja jesam, dugujem vama“. Imajući na

umu snažno postojanje dijalektičke veze između vođe i masa, Hana Arent (*Hannah Arendt*, 1906-1975) sasvim dobro ističe da se totalitarizam „nikada ne zadovoljava time da vlada spoljašnjim sredstvima, naime pomoću države i mašinerije nasilja; zahvaljujući posebnoj ideologiji i mestu koje ona ima u tom aparatu represije, totalitarizam je otkrio način da vlada ljudima i da ih teroriše iznutra. U tom smislu on ukida razliku između vladalaca i podanikâ i stvara stanje u kom moć i volja za moć, onako kako ih mi shvatamo, nemaju nikakvu ulogu, ili su, u najboljem slučaju, od sporednog značaja. U suštini, totalitarni vođa nije ništa drugo nego funkcioner masa koje vodi“ (Arent, 1999: 333).

Nacizam je koristio postojeću krizu kako bi izgradio divinizaciju „Vođe“ i izgradio kult ličnosti. Glorifikacijom kulta ličnosti glorifikuje se totalitarni režim i diktatura te uspostavlja strahovlada države koja kontroliše cjelokupan život osoba.

Hitler je krizu koristio da kod Nijemaca podigne samosvijest i dostojanstvo, i u tome je uspio. Ali, Hitler je krizu koristio i za nešto drugo: „Čovek koji je utemeljio Treći rajh i upravljao njime bezobzirno i često neubičajeno lukavo, koji ga je doveo do takvih vrtoglavih visina i tako bednog kraja,

bio je nemačkom narodu, onakvom kakvom su ga nedokučivo providenje i vekovi iskušenja oblikovali do tada, našao je prirodni instrument koji je uspeo da izmeni u svoje mračne svrhe. Ali bez Adolfa Hitlera i njegove demonske ličnosti, granitne volje, jezivog instinkta, hladne bezobzirnosti, neobičnog intelekta, bujne mašte i – sve do pred kraj, kada se, opijen vlašću i uspehom, nije preračunao – zapanjujuće sposobnosti da proceni ljude i situaciju, gotovo je izvesno da Trećeg rajha nikada ne bi ni bilo“ (Širer, 2015: 15).

Slično bismo mogli reći i za druge totalitarne vođe - Musolinija, Staljina, Josipa Broza Tita (1892-1980, itd. Svi su oni proizvod svoga vremena, istorijske, društvene, ekonomske, političke i psihološke determinacije ali, isto tako, i svoje osobene psiho-patološke ličnosti.

Psihologijom gomilâ i njihovom odnosu prema vođama, posebno se bavio francuski teoretičar Gistav Le Bon (*Gustav le Bon*, 1841-1931).

Le Bon je isticao da *harizmatske vođe* mogu uspešno da *manipulišu masama*. Zato što se gomila jednostavno podvrgava zakonu *duševnog jedinstva gomile*. „Hiljade odijeljenih pojedinaca mogu u izvjesnim časovima, pod utiskom izvjesnih žestokih

emocija, kao što je nekakav narodni događaj, dobiti obilježja psihološke gomile. Tada je dosta da ih ujedini makar i kakav slučaj da njihova djela poprime obilježja djela gomile. U izvjesnim momentima može mnogo ljudi činiti psihološku gomilu, dok je ne mogu obrazovati ni stotine ljudi koje je slučaj okupio. U drugu ruku, može cijeli jedan narod, bez nekakvog vidljivog nagomilavanja, pod utiskom izvjesnih uticaja postati gomila“. Psihološka struktura i karakter gomile određeni su gubitkom individualnosti i individualnog razuma, gubitkom heterogenosti koja se uklapa u homogenost prožetom iracionalnošću, impulsivnošću, prosječnošću i nesvjesnošću. U gomili se ne gube samo individualne osobine, nego i dobivaju i nove osobine koje proizilaze iz karaktera gomile. Le Bonova gledišta predstavljaju anticipaciju kasnijih događaja, tako da se može reći da će fašizam, nacizam, boljševizam i moderni neototalitarni nacionalizmi, pokazati ispravnost i tačnost njegovih tvrdnji. Pored tzv. „duševnog jedinstva gomile“, Le Bon ističe i karakteristiku gomile kao „ženske prirode“, odnosno *emotivnosti* i *impulsivnosti*. „Gomilu gotovo isključivo vodi nesvjesnost... gomila je igračka u rukama vanjskih podražaja... ona je rob impulsa koje prima... pojedinac u

gomili gubi pojam nemogućnosti... sve su gomile bez sumnje uvijek razdražljive i impuslivne“. A, sve to znači - *gubitak individualnosti* u gomili. Zato gomila može da ima povećan osjećaj moći jer u gomili osoba gubi pojam nemogućnosti. Konačno, u gomili je povećana *sugestibilnost* i *lakovjernost*, što vođe gomile dobro razumiju i njima manipulišu. Vođe lako mogu da pokrenu gomilu na akciju a za to pokretanje nije neophodna racionalna argumentacija jer gomila i ne predstavlja racionalnu, već *emotivnu* i *iracionalnu grupu*. Zato je ona efikasan instrument kojim se lako *manipuliše*. I, zato je ona opasna jer je „poslušno stado“ koje nije u stanju ništa da radi bez vođa kao svojih gospodara. A, vođe – „vođe često nisu ljudi od misli, ali su ljudi od djela“. Takođe, vođe „su slabo oštroidni i ne bi takvi i mogli da budu jer oštroidnost dovodi u sumnju i sprečava akciju. Oni dolaze iz redova nervoznih, razdražljivih, napola obezumljenih, koji tapaju po rubu ludosti“ (Le Bon, 1989: 35, 45, 113).

Između vođe i masa postoji čvrsta veza. Zapravo, ono što ih povezuje jeste vjerovanje u moć vođa i identifikacija masa sa vođama. U tom vjerovanju i međusobnoj povezanosti izgrađuje se *društveni karakter*, kao konformistički mehanizam bez kojeg nije

moguće uspostaviti vođstvo i dominaciju nad masama.

Pod pojmom *društvenog karaktera* Erih From (*Erich Fromm*, 1900-1980) sasvim dobro podrazumijeva „suštinu karakterne strukture koja je zajednička većini članstva iste kulture, suprotno individualnom karakteru po kome se ljudi razlikuju jedan od drugog iako pripadaju istoj kulturi“. Za društveni karakter je karakteristično da ga oblikuje društveno-ekonomska struktura društva, i to u smislu da ljudi „*žele* činiti ono što *moraju* činiti“. Ali, i „društveni karakter djeluje na socijalno-ekonomsku strukturu društva i djeluje ili kao cement koji društvenoj strukturi daje još veću stabilnost ili, pod posebnim okolnostima, kao dinamit koji nastoji razoriti društvenu strukturu“. Društveni karakter se u Njemačkoj pokazao kao „dinamit“ koji je razorio Vajmarsku republiku a, zatim, i kao „cement“ koji je učvršćivao nacističko društvo. Mehanizmom *konformizma* se *individualni karakter* utapa u *društveni karakter*. From ističe da je konformizam „mehanizam pomoću koga djeluje anonimni autoritet. Ja moram da činim ono što svako čini, prema tome, moram da se saglasim, ne smem da budem drukčiji, ne smem da `štrčim`“ (From, 1980: 95, 159; Fromm, 1979: 161).

From je u pravu kada ističe da je konformizam prostor djelovanja „anonimnog autoriteta“. Uostalom, procesi spocijalizacije, edukacije, vaspitanja, pa i obrazovanja potvrđuju taj stav. Ali, konformizam može biti i mehanizam djelovanja vidljivog autoriteta – vođe države, partije, nacije.

Vođe pogoni energija strasti, misije, vjere. Vođe su opsjednute *svojom* idejom kao *univerzalnom* idejom. Zato se za njih može reći da su posebni, odnosno da su „posebnog kova“. Diktatori imaju megalomansku vjeru u *svoje* sposobnosti.

Rukovođeni vjerom i upornošću da ostvare svoje ideje, vođe su, za razliku od „običnih ljudi“, često uspješne u tim svojim namjerama. „Većina pojedinaca je nesigurna u svojim verovanjima i sumnja u svoje ideje. Zabrinuti da u svom angažovanju ne odu predaleko, drže se na distanci od tih ideja. U ličnosti vođe svaka nesigurnost je odstranjena, svaka distanca ukinuta. Nedovoljna strast, ta velika vrlina normalnog života, za njega je smrtonosna slabost, kobni luksuz. Njegova ideja nije samo sredstvo, instrument njegove ambicije kojim se on služi po sopstvenom nahođenju. Ona je ubeđenje, bespogovorno nametnuto naređenjem Istorije ili dekretom Boga. Cilj svega što on čini jeste da se po svaku cenu

obezbedi njen trijumf – trijumf jedne doktrine, jedne religije, jedne nacije. Ostali ljudi, od prvog do poslednjeg, potčinjeni su mu, a time što mu se pokoravaju samo vrše svoju dužnost. Iz vođe zrači sektaški fanatizam, a svaki veliki vođa je fanatik. On uspostavlja komunikaciju s masom na skoro zarazan i zbunjujuće lak način“ (Moskivisi, 1, 1997: 210-212).

Fanatično vođeni svojim uvjerenjima, vođe ne reaguju na logičke argumente, a gomile su uvijek spremne da slušaju osobe snažne volje. Ako samo uzmemo za primjere Hitlera, Musolinija, Staljina, Mao Ce Tunga, Josipa Broza Tita, nacionalističke i druge vođe gomilâ, jasno je da je Le Bon sasvim bio u pravu. U krajnjoj liniji posmatrano, gomila usvaja i poprima *kolektivni um* u kome je *kritičko mišljenje poraženo*. Ponašanje gomile pokazuje da je uloga *nesvjesnog* u postupcima ogromna, a da je uloga *razuma* jako mala. U gomili je razum potpuno nemoćan, što se vidi i u odnosu gomile prema nacističkom vođi.

Nacisti su državu shvatali kao *sredstvo* ostvarenja germanske dominacije, odnosno, kako kažu, „germanske demokratije“. Hitler je razvio ideju *pangermanizma* kao nacističku ideju prema kojoj svi Nijemci u Evropi treba da žive u jednoj državi. U ovom *nacističkom*

novom poretku gradio bi se i nacistički *novi socijalni poredak*. Kako bi on izgledao, Hitler objašnjava svojim partijskim drugovima, ističući da će postojati gospoda koja je historijski nastajala, zatim hijerarhijski poredani članovi partije, zatim srednji sloj i masa anonimnih, a zatim „sloj potčinjenih pripadnika drugih plemena“ kao sloj robova. Iznad svih njih nalaziće se visoko plemstvo kao „zaslužnih i posebno odgovornih ličnosti vođa“ (Raušning, 2018: 47-48).

Ono što su radili fašisti, nacisti i ustaše u prošlom vijeku, otimajući „životni prostor“ drugim narodima, to danas čini anglosaksonski Zapad. Uzor su mu bili nacisti čiji potomci danas sjede u foteljama institucija Evropske unije.

Da bi opravdali svoju imperijalnu, ekspanzionističku i genocidnu vanjsku politiku, nacisti su govorili o *životnom prostoru*. Na taj način je Njemačka opravdavala svoje teritorijalne imperijalističke pretenzije. Istovremeno je koncept *životnog prostora* predstavljao i osnovu ideje *Drang nach Osten*. Tako je najprije započeta njemačka okupacija Čehoslovačke i Poljske, a na redu su bile i druge države, uključujući i Jugoslaviju koju su nacisti okupirali, a na njenom dijelu ustaše osnovale Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Zahvaljujući rasističkim idejama koje su opravdavale imperijalizam, militarizam i genocid, otpočeo je i - Drugi svjetski rat.

Internacionalizam je „smrtni neprijatelj“ rasnim vrijednostima. Internacionalizam je suprotstavljen rasizmu i militarizmu i zato je Hitler bio protiv njega. Hitler je svog militarističkog uzora imao i u Niče u koji je govorio: „Volite mir kao sredstvo za nove ratove“ jer „rat posvećuje stvari“, a „rat i smjelost su učinili više dobra nego milosrđe“. U svojim geopolitičkim shvatanjima o ratu Hitler decidno ističe da postoji „neravnopravna podjela svetskog prostora“ a da je život ispunjen „željom za samoodržanjem“. U tom pogledu, „politika oblikuje istoriju“, ona je „veština sprovođenja borbe jednog naroda za opstanak“ i njen zadatak se odnosi na to da „sprovede borbu naroda za opstanak“, a to se odnosi na „veličinu prostora neophodnog za ishranu određenog broja stanovnika“. Zato „istorija predstavlja pravac borbe jednog naroda za opstanak“. Miroljubiva politika je „pogubnija ukoliko više zahvati narod koji se sastoji od raso nejednakih elemenata“. O borbi za teritorij kao „životnom prostoru“ Hitler kaže da „rat služi najpravednijem cilju: on narodu omogućava da poseduje zemlju“. Zato „snažan narod ne vidi nikakav greh u

teritorijalnom osvajanju, već jedan potpuno prirodan proces“. I, dok je unutrašnja politika „veština očuvanja neophodnih snaga naroda u vidu njegovih rasnih vrednosti i broja“, dotle spoljna politika predstavlja vještinu zaštite „neophodnog životnog prostora“ (Hitler, 2013: 9).

Govoreći o „životnom prostoru“ kao bitnom i neophodnom „prostoru za život“, i pretpostavci postojanja naroda, Hitler je isticao da su teritorije na Istoku za Njemačku važne kao što je za Englesku važna Indija. U kolonijalističkoj i imperijalističkoj politici mu je Engleska služila kao uzor i model osvajanja tuđih teritorija.

Nacistički koncepti „životnog prostora“ i „prodora na Istok“ su socijaldarvinistički koncepti koji snažno izražavaju njemačku ekspanzionističku i imperijalističku politiku osvajanja teritorija Balkanskog poloustrva, istočne Evrope, Bliskog i Srednjeg istoka, politiku koja će nesumnjivo dovesti do Drugog svjetskog rata.

Međutim, nacistički koncept „životnog prostora“ je završio u holokaustu, u masovnom progonu u koncentracione logore i masovnom industrijskom ubijanju ljudi i njihovom istrebljivanju. Rasna teorija je na području međunarodnih odnosa ostvarila politiku diskriminacije, argesije, apologije

rata, osvajanja i uništavanja naroda. Upotreba nasilja na unutrašnjem političkom i vanjskom međunarodnom području stvorila je jedan od najvećih zločina u historiji čovječanstva. Glorifikacija rata, imperijalno osvajanje, apsolutna vlast autoritarne i totalitarne države, stav o „Arijevcima“ kao izabranoj rasi, mržnja prema Jevrejima i Slovenima, te odbacivanje demokratije i humanizma, su osnovne ideje koje su se „kovitlale Hitleru u glavi“ (Širer, 2015: 90).

Ne samo zbog nametanja nacističkih vrijednosti u skladu sa svojim monstruoznim projektom *Deutschland über alles!* i *Drang nach Osten*, Njemačka će u Drugom svjetskom ratu nastojati da provede i imperijalnu geopolitiku otimanja i pljačkanja resursa. Prodor na Istok i, prije svega, u Rusiju, podrazumijevao je prodor u bogate predjele resursa neophodnih njemačkoj ekonomiji.⁹

---

⁹ Sa površinom od preko 17 miliona kvadratnih kilometara, što iznosi 11% kopna Planete, Rusija je teritorijalno najveća država na svijetu. Samo je azijski dio Rusije teritorijalno veći od bilo koje azijske države, kao što je i evropski dio takođe veći od bilo koje evropske države, čak i nekoliko puta. Na tako ogromnom području postoje izuzetno bogati prirodni resursi koji predstavljaju predmet nezasićenosti ne samo ranije nacističke želje, već i današnje želje anglosaksonskog Zapada za njihovim predatorskim osvajanjem i pljačkanjem. Zato i nije čudno što je bivši američki državni sekretar Medlin Olbrajt

U nacističkoj ideološkoj i političkoj konstrukciji *pravo* je izvedeno iz Hitlerovih rasističkih stavova, koncepta „arijevstva“ i „firer“ principa. U njima je *firer-princip* shvaćen kao osnova jedne hijerarhijske piramide preko koje je narod „sastavljen“ sa državom, i u tako organizovanoj piramidi svi su se morali pokoravati volji *Jednog*, a on je *Führer* – Adolf Hitler.

Nacistički režim je uspostavio „firer-princip“ u okviru kojeg svaki funkcioner treba da koristi podređene kako bi se postigli zadati ciljevi, a odgovorni su isključivo nadređenom. Firerova volja se proglašavala

---

(*Madeleine Jana Korbel Albright*, 1937-2022) rekla kako nema smisla da Rusija sama gospodari ogromnim resursima, te da oni ne bi trebali biti rusko vlasništvo, nego vlasništvo cijelog čovječanstva. Naravno, pod tim pojmom primarno je mislila na Sjedinjene Američke Države. I drugi anglosaksonski „jastrebovi“ zastupaju isto gledište kao i Olbrajtova, izražavajući otvoreno ili prikriveno američku imperijalnu pretenziju čiji je cilj destabilizacija ruske države i njena podjela na nekoliko država. U tom smislu je 2017. godine Zbignjev Bžežinski (*Zbigniew Kazimierz Brzezinski*, 1928-2017) rekao: „Rusija mora biti podeljena na tri zasebne države. Jedna sa sedištem u St. Petersburgu, druga sa sedištem u Moskvi i treća u Sibiru se moraju podeliti u zasebne države. Resursima tih zemalja ne bi raspolagala Rusija, nego civilizovani svet“ (Ковачевић, 2024a: 98-99). Dakle, to je nova-stara rasistička ideja o nesposobnosti „ne civilizovanog svijeta“ da upravlja svojim resursima, i kojem je potreban „civilizovani“ upravljač, protektor i kolonizator.

za „vrhovni zakon“, a Rajhstag je Hitlera proglasio za „Firera (vođu) nacije, Vrhovnog komandanta Vermahta, Predsjednika vlade, vrhovnog nosioca izvršne vlasti, Vrhovnog sudiju i Vođu partije“ (Bled, 2016: 5).

U ovakvoj ideološkoj i političkoj konstrukciji *pravo* je izvedeno iz voluntarističkog koncepta Firerove volje i njegovog *rukovodstva*. Pravo je ono što se subjektivno voluntaristički smatra da je „pravo“: ono isključuje građansku jednakost i pravnu sigurnost osoba. Rasistički, nacionalsocijalistički stavovi utemeljiće i zakonodavstvo nacističke „pravne države“ u kojoj „građanin može biti samo onaj ko je sunarodnik, sunarodnik može biti samo onaj ko je njemačke krvi bez obzira na religiju; Jevrejin, ne može biti sunarodnik“.

Totalitarni vođa sebe identifikuje sa „sudbinom“ nacije. Ideju vođstva i vođe, nacizam je mogao pronaći u Hegelovoj filozofiji prema kojoj se „volja svjetskog duha“ odslikava „u ličnostima značajnim za istoriju svijeta“. Eto Hitleru idejnog uporišta svog ekscencionističkog ubjeđenja o sopstvenoj predestiniranosti, predodređenosti, istorijskoj veličini i misiji.

Koncentracija vlasti u jednoj osobi pokazuje čvrst totalitarizam nacističke države

apsolutno otjelovljene u Hitlerovoj „božanskoj“ ličnosti.

Nacisti su se držali Hitlerovog stava da se u totalnoj državi ne smije praviti razlika između *zakona* i *etike* ako je „važeci zakon identican sa zajedničkom etikom i da on proističe iz savesti svih ljudi, onda zaista više i nema potrebe za javnim uredbama“. U Sovjetskom Savezu su tokom revolucije uništene javne službe, a režim se nije ni „obazirao na zakon“. Donošenje Ustava 1936. godine je proslavljeno kao „kruna revolucionarnog perioda“, i predstavljalo je početak čistke koja je za „oko dve godine likvidirala postojeću administraciju i zatrla sve tragove normalnog života i privrednog oporavka“ (Arent, 2013: 208-209).

Bio je to period uništavanja vladavine *zakona* i *pravde*.

Tako totalitarna država završava u *diktaturi*.

U totalitarnim državama postoji kontrola svega: braka i porodice, nataliteta i rađanja, rada, obrazovnih institucija, predškolskih i školskih institucija, specijalnih škola za „elitu“, rekreacije i „slobodnog vremena“, medija, književnosti, pozorišta, sporta, kulture. Sve je moralo biti izmijenjeno i ustupiti mjesto stvaranju „novog načina života“. Spaljivanjem knjiga 10. maja 1933.

godine u nacističkoj Njemačkoj, pogaženi su kultura, umjetnost. Nacisti su odbacivali *pozorište* smatrajući da su pozorišne tendencije štetne za narod jer je postalo poprište „izopačenih nagona“. I obrazovanje se našlo na udaru. Nacizam je odbacio nezavisnost i autonomiju univerziteta. Nacisti su imali „svoj“ *Index librorum prohibitorum*. Univerziteti su imali neku vrstu akademske policije koja je kontrolisala izbore profesora, njihova predavanja i njihove radove. Od 1933. godine je Jevrejima bilo zabranjeno izvođenje nastave i predavanja.

Putem partijskih mehanizama, cenzure i pritisaka su mediji bili potpuno kontrolisani. Sve se pretvorilo u represiju, propagandu i paradu kiča. Duhovni prostor je bio potpuno politizovan. Bila je izvršena potpuna nacifikacija kulture. Hitler je isticao da ljudi mogu imati *koristi* od sistema samo ukoliko se nalaze u „sistemu“.¹⁰ U tom smislu je razvio razne korporativne oblike organizovanja rada i dokolice. Razvio je i *rekreativni program* „snaga kroz radost“, od 1936-1939. Svi oblici korporativnog organizovanja su bili u funkciji ostvarenja

---

¹⁰ U nedemokratskim i totalitarnim državama ljudi imaju *koristi* od sistema ako su u „sistemu“ a, ukoliko nisu u njemu, tretiraju se kao neprijatelji sistema.

nacističkog načina razmišljanja, ponašanja i života.

Tako je nacifikacija zahvatila prostore rada i proizvodnje, obrazovanja, kulture, nauke i umjetnosti. U tom smislu treba pomenuti izložbe erotike, čiji je cilj bio podsticanje nataliteta i rađanja djece, posebno muških, kao budućih vojnika. Propagandne slike seljaka imale su za cilj da pokažu važan sloj stanovništva koji će hraniti vojnike koji su u propagandnim posterima uvijek prikazivani u jurišnim formacijama. Cenzura, koja je uvedena 1934. godine, nije dopuštala da se bilo što pojavi što nije u skladu sa nacističkom ideologijom i propagandom.

Ta kontrola je prožeta *propagandom*, ali i *tajnom policijom*. Nije postojao prostor za individualnost i privatnost: privatni život je politički život, a politički život je postajao privatnim životom. Politika je sve prožimala. U nacističkoj korporativnoj državi nije bilo mjesta za čovjekovu - *privatnost*. Svi su morali biti organizovani na nacističkim ideološkim principima i inkorporisani u totalitarnu državnu „zajednicu“. Sve je bilo politizovano i sve prožeto *represijom*, na jednoj, i *strahom*, na drugoj strani. Otuda i dojave građana o „neprijateljima“.

Sveopšta kontrola stanovništva imala je za cilj uklanjanje nepoželjnih, što je

ideologija „rasne čistoće“ posebno propagirala. Ono što je karakteristično za nacizam upravo jeste izrazita politizacija i manipulacija privatnog, javnog i duhovnog stanja. Hitlerova država je država organizovanog i terora. To je - *teroristička država*. Takve su i druge totalitarne države pa, prema tome, i država fašizma, socijalizma, staljinizma. U suštini, one su totalitarne korporativne države. Kao i druge totalitarne vođe, tako je i Hitler nastojao da izgradi jednu „homogenu“, korporativnu totalitarnu državu.

Nacisti su bili protiv kapitalizma kojeg su zvali „jevrejskim kapitalizmom“.

U Njemačkoj je država imala monopol nad kompanijama koje su bile u privilegovanom položaju. Izostala je tržišna konkurencija, kao i u ostalim totalitarnim režimima. Stvarana je korpoprativna država. Pored fašističke Italije i nacističke Njemačke, ideja korporativizma je razrađivana i primjenjivana i u drugim diktatorskim i totalitarnim državama.

Nacistička ideja o korporativnoj državi imala je svoje idejno uporište u Hegelovoj glorifikaciji države i njegovom panetatističkom stavu o državi kao otjelovljenju „svjetskog duha“, „moralnom univerzumu“ i „stvarnosti etičke ideje“;

država se nalazi iznad pojedinca i njegova najuzvišenija dužnost se odnosi na to da bude njen podanik. Država ima potpuni nadzor nad svim ustanovama, organizacijama i građanima; ona je ta koja čuva tzv. „rasne praelemenate“ koji obezbjeđuju dostojanstvo jednog „višeg ljudstva“ („arijevstva“); država je moć, a s obzirom da u društvu nema jednakosti, onda ona, kroz postojanje „firer principa“, mora obezbijediti rukovodstvo najboljima; demokratiji, koja je jedna „judeizirana ustanova“ nacizam suprotstavlja „germansku demokratiju“ koja se manifestuje u izboru *Vođe*. A, Vođa je bio ubijeđen da je predodređen za istorijskog vođu. Isticao je da se „od miliona ljudi... mora izdvojiti *jedan*“, onaj „koji će apodiktičnom snagom, od kolebljivog idejnog svijeta širokih masa, isklesati granitne principe i toliko se boriti da jedino oni budu opravdani“ (Stenli, 2019: 52).

Hitler je u korporativizmu vidio jednog od mehanizama uspostavljanja „socijalnog mira“ tako što će političke odluke donositi organizovana tijela i zainteresovane grupe organizovane kroz državu (sindikate, udruženja poslodavaca, grupe koje zastupaju interese porodice, farmeri, itd.).

U suštini *Führer princip*, ili *načelo vođe*, predstavlja osnovu hijerarhijske

piramide u kojoj su sastavljeni narod i nacistička država. *Führer* je shvaćen kao polubožanski čovjek koji ima proročke sposobnosti, tako da je nacističko i fašističko geslo „vođa je uvijek u pravu“, čime je pravo ovisno i izvedeno iz firerove volje. Vođe totalitarnih država su narcisoidno paranoidne i, kao takve, imale su ubjeđenje da posjeduju mesijansku viziju nepogrešivosti. Čak je ta crta nepogrešivosti navođena i u dokumentima totalitarnih partija. Tako, na primjer, u dokumentu *Nacionalsocijalističke radničke partije* postoji formulacija iz 1932. godine, a koja glasi: „Hitlerova odluka je uvijek konačna“ (Alatri, 1980: 347; Arent, 1999: 357).

Princip „vođe“ postaje osnovni princip političke organizacije društva i konstitucije države. Kao vođa, šef vlade i države i korporacija, kao „prvi“ na hijerarhijskoj oligarhijskoj ljestvici naroda-nacije-države-partije, vođa predstavlja harizmatskog posrednika „između naroda i elite“. To je institucionalni mehanizam preko kojeg se u totalitarnim državama pojedinačne osobe pretvaraju u masu – *autoritarnih ličnosti*.

U ovakvoj ideološkoj i političkoj konstrukciji *pravo* je izvedeno iz koncepta *rukovodstva*. Pravo je ono što se voluntaristički smatra da je „pravo“: ono

isključuje građansku jednakost i pravnu sigurnost. I, čim je došao na vlast, Hitler je ukinuo demokratiju i započeo progon i ubijanje neistomišljenika i „neprijatelja“.

Hitler je maniheistički posmatrao svijet i odnose među narodima i rasama, i sve što je „dobro“ povezivao je za Nijemce, a sve što je „zlo“ - za Jevreje, Slovene i druge, a ipak najviše za Jevreje: „Dva svijeta sučeljena jedan drugom: božji ljudi i ljudi satane! Jevrejin je antičovjek, stvorenje jednog drugog boga. On mora da je potekao iz nekog drugog korijena ljudskog roda. Ja postavljam Arijevca i Jevrejina jednog iznad drugog i jednog protiv drugog“. Nacistički koncept „totalne države“ podrazumijevao je i diskurs o „totalnom neprijatelju“ države. „Kuda sam god išao ovih dana, isticao je Hitler, vidio sam „neprijatelje“ a prema nacističkoj ideologiji i propagandi njih su predstavljali: tuđinci, stranci, jezuiti, političko svećenstvo, anarhisti, marksisti, komunisti, liberali, pacifisti, Romi, Sloveni i Jevreji.

Za Slovene se isticalo da predstavljaju „nižu“ i „manje vrijednu“ rasu koja i nije u stanju da stvore državu. Takav stav je poticao od Hegela, pa preko Marksa i Engelsa, do Hitlera.

U svojoj paranoičnosti, šizofrene nacističke vođe su vjerovale u istinitost

poruka *teorije zavjere* iznesene u *Protokolu sionskih mudraca*, gdje se, kako su mislili, nalaze uputstva Jevrejima kako da zagospodare svijetom. Suprostavljajući se „Jevrejskoj zavjeri“ nacisti su skovali plan o „konačnom rješenju jevrejskog pitanja“.

U Njemačkoj se nacionalni identitet stvarao kroz prizmu sijanja straha od jevrejstva kao etničke grupe koja ugrožava „zakon“, „red“ i „identitet“. „Istorija nacionalsocijalizma je udžbenički primer kako fašistička politika formira nacionalni identitet. Verzija etničkog nacionalizma koja je predstavljala izvor iz kojeg će poteći nacionalsocijalistički pokret nastala je osamdesetih godina devetnaestog veka u Austriji i Nemačkoj. Taj narodni (*wölkisch*) pokret bio je ukorenjen u romantizovanom poimanju etničke čistote nemačkog naroda (*Volk*). Antisemitizam funkcionisao je u sklopu *wölkisch* misli kao deo definicije nemačkog *Volk*: *Volk* je bio definisan razlitošću od svojih neprijatelja Jevreja. Nacionalsocijalisti su primenjivali i verovatno najčešće korišćen metod sejanja straha od manjinske grupe – prikazivanje te grupe kao pretnje zakonu i redu“ (Stenli, 2019: 91).

Nacisti su Jevreje smatrali najgorim neprijateljima Njemačke. Za njih su Jevreji

istovremeno bili kapitalisti, liberali, boljševici, socijalisti, marksisti. U nacističkoj propagandi Jevreji su prikazivani u apsolutno negativnim stereotipima. U njima su oni „lijeni“, izbjegavaju težak rad, ali žive „od znoja lica svojih komšija“. Kao „parazite“, Jevreje treba „prevaspitavati“ i „pročistiti“, a zato služi težak rad, kao onaj u radnim i koncentracionim logorima.

Prema Jevrejima se razvijala neka vrsta *moralne panike*, kao prema neantropološkoj etničkoj grupi koja je predstavljena kao prijetnja Njemačkoj i njenoj čistoti „arijevske rase“. U tom smislu je nacizam razvijao patološku paranoičnu propagandu o ugroženosti „arijevske rase“.

Pored Jevreja, postojala je šira lista proskribovanih „neprijatelja“ koji su stvarani i izmišljeni i nasilno trpani u zatvore ili logore za „prevaspitavanje“. To je bio teror, ali genocidni teror. U nacističkoj propagandi neprijatelji nisu ljudi, oni su „podljudi“ i zato ih je trebalo eliminisati, tj. uništiti. Hitler je isticao da Jevreji neće istrjebiti Arijevce već, obrnuto, Arijevci će „potpuno istrjebiti Jevreje“. U „posebnom tretmanu“ i „konačnom rješenju“, kako su taj genocid nacisti nazivali, ubijeno je više miliona Jevreja, Slovena, Roma i drugih ne-arijevaca u Drugom svjetskom ratu.

*

*

*

*

Pa, i pored mnogobrojnih istih ili sličnih karakteristika između totalitarnih država i njihovih diktatora, ipak između njih postoje i određene razlike: fašistička država nije toliko bila personalizovana država Benito Musolinija, dok su socijalističke države, kao i nacistička država, u potpunosti bile personalizovane države diktatora Vladimira Iljiča Lenjina (*Владимир Ильич Ульянов Ленин*, 1870-1924), Josifa Visarionoviča Staljina, Adolfa Hitlera, Josipa Broza Tita.

Svi su ti diktatori totalitarnih država bili pod uticajem opsesivno-kompulzivne manije proganjanja i veličine što je došlo do izražaja u njihovoj unutrašnjoj politici i vanjskoj geopolitici.

Diktatori, kao što su Staljin, Musolini, Hitler, pa i drugi diktatori, su *sadisti*, sa izraženom željom za neograničenom vlašću nad drugima. Njihovo sadističko djelovanje se temeljilo na *nekrofiliji* – „strasti za

uništavanjem života i privlačnosti svega što je mrtvo, što se raspada i što je čisto mehaničko“ (Fromm, I, 1989: 23).

Diktatori boluju od od opsesije i paranoje (manije veličine, kao i manije proganjanja). Pokazivali su kako se u „sve razumiju“ i kako „sve znaju“. Svi diktatori su narcisoidne i paranoične osobe. Ubjeđeni su da su predestinirani za „velike stvari“ i da su sposobni da učine nešto važno i značajno. Sebe doživljavaju kao personalizovanu inkarnaciju Istorije, Nacije, Rase, Klase, Države...

Takođe, diktatori se nisu mogli osloboditi paranoičnog osjećaja *manije ugroženosti*. Musolini je često isticao svoju paranoičnost govoreći: „Bojim se svake sjene i svakog drveta“ (Fromm, II, 1989: 156, b).

Slična paranoična osjećanja su imali i drugi diktatori koji su, u svojim osjećanjima ličnih ugroženosti, razvijali mehanizme represije, terora i nasilja. Opijeni slavom i uspjehom, ipak su diktatori narcisoidni, paranočini i psihopate. Boluju od *kratomanske paranoje* – veličine i ugroženosti i zato se tako surovo obračunavaju sa neistimišljenicima i onima koji ih ne podržavaju.

Suprostavljanje diktatorima je uvijek veoma opasno. Zato su njihovi podanici

prema njima ispoljavali konformističke riječi odobravanja, hvale i glorifikacije. Pored iskrenog, postojalo je i lažno ponašanje jer je strah bio duboko ušao u ljudska osjećanja, mišljenja i ponašanja.

Istovremeno, u svojoj manijakalnoj paranoičnosti, diktatori su nemilosrdno proganjali svoje neistomišljenike i protivnike kao „neprijatelje“ provodeći nad njima monstruozno nasilje i teror. Musolini je pronašao „neprijatelje“ u socijalistima i komunistima, a Hitler u Jevrejima, Slovenima i Romima. Boljševici će ih posebno tražiti u „klasnim neprijateljima“, ustaše u Srbima, Brozovi komunisti u „neprijateljima revolucije“, „samoupravnog socijalizma“ i „bratstva i jedinstva“, itd. U svom paranoičnom nasilju su provodili masovna sadistička i okrutna ubistva patološki uživajući u patnjama žrtvi. Bili su poremećeni, bili su - psihopate.

Hitlerovu destruktivnost nisu prepoznali ne samo milioni Nijemaca nego, čak, ni državnici i političari. Posebno tu treba pomenuti naivnost engleskog premijera Nevila Čemberlena (*Arthur Neville Chamberlain*, 1869-1940) i njegovog ubjeđenja da je Hitler „čovjek mira“.

Mnogi su Hitlera doživljavali „velikim patriotom koji je motiviran ljubavlju za svoju

zemlju; spasiocem koji bi Njemačku htio osloboditi versajskog ugovora i žestoke ekonomske katastrofe; velikim graditeljem koji bi izgradio novu, naprednu Njemačku“ (Fromm, II, 1989: 235).

Kakva naivnost i kakva zaslijepljenost kod svih onih koji u Hitleru nisu vidjeli destruktivnu ličnost i koji su ga predlagali za Nobelovu nagradu za mir i proglasili za ličnost 1938. godine! U izuzetno razvijenom nacističkom propagandnom kiču Hitler je kao militantni diktator u militarizovanom društvu u jednom periodu predstavljan kao „zaštitnik mira“. Istoj toj, 1938. godini, u noći 9. novembra 1938. godine, poznatijoj i pod nazivom *Kristalna noć*, ili *Noć razbijenog stakla*, nacisti će izvršiti pogrom nad Jevrejima - spaljivati jevrejske sinagoge i radnje, terorisati, prebijati i ubijati Jevreje. Preko 30.000 Jevreja će deportovati u koncentracione logore. Jevrejima će zabraniti pristup javnim ustanovama i prevoznim sredstvima, zabraniti zapošljavanja u maloprodaji. Zastrašivaće ih, maltretirati i ubijati, te podsticati da napuste Njemačku.

Kada se iz današnje vremenske optike osvrnemo na vrijeme Hitlera i nacizma, kao bitno retoričko, ali i ne samo retoričko pitanje, glasilo bi: šta bi se desilo da je Hitler pobijedio?

U davanju „odgovora“ na prethodno pitanje, ukratko ćemo se osvrnuti na dva zanimljiva gledišta.

Prvo ističe da bi, u slučaju da je pobijedio Hitler, a ne Staljin, on bi „tako velikom svetu nametnuo svoju volju“ u okviru koje bi nacistička ideologija zadobila „akademski sjaj i prodrila na univerzitete širom svijeta“. Međutim, desilo se sasvim drugačije, da je vojna pobjeda osigurala to „da prevlada marksistička a ne nacistička nauka“ (Džonson, 2020: 93).

Drugo gledište iznosi Herman Raušning (*Hermann Rauschning*, 1887-1982) u *Razgovorima sa Hitlerom*, koje je vodio sa njemačkim diktatorom prije Drugog svjetskog rata, 1933. i 1934. godine. Napominje da niko nema predstavu što bi se tačno dogodilo kada bi Hitler pobijedio. Ne zna se i zato što o tome Hitler i nije pisao u svojoj knjizi *Moja borba*.

Jedino su oni iz najužeg Hitlerovog kruga nacionalsocijalističkih vođa to znali zato što im je Hitler slobodnije izražavao svoje ekonomske, političke, socijalne i geopolitičke ciljeve. Poput nekih drugih diktatora i Hitler je jedino u krugu svojih najužih saradnika razgovara o svojim pravim idejama koje je pred masom držao u tajnosti. Tako se desilo da samo jedan čovjek svojim

pangermanizmom zaista dovodi čitav jedan vijek „do apsurd“. Nijemci su to trebali prepoznati, ali nisu. Poput svoga vođe, i oni su bili zaslijepljeni.¹¹ Zato se i desilo da se „jedan ograničen čovek, potpuni rob svojih instinkata doslovce, kao neka vrsta Don Kihota, sve ono što su drugi do sada samo proživljavali shvata kao duhovno iskušenje“. I, ukoliko bi Hitler pobijedio, ne samo da će se promijeniti državne granice, nego će prestati „sve ono što je do sada važno za smisao i vrednost čovečanstva“. Zato se „Hitlerov rat tiče svakoga“, jer je taj rat „provala `životinje iz bezdana`“, i zato svi, pa i Nijemci, moraju da se ujedine „u ovom jednom cilju: zatrpavanju ovog bezdana“ (Raušning, 2018: 6-7).

Kao što nam je istorijsko iskustvo pokazalo, Hitler je pobijedio u Njemačkoj, a Nijemci nisu „zatrpali“ svoj bezdan. Potomci nacista su i danas politički i institucionalno moćni jer se nalaze u mnogim područjima svijeta, kao i u moćnim evropskim institucijama gdje upravo sjede i donose odluke od kojih zavisi život miliona ljudi.

---

¹¹ Koliko je to kolektivno ludilo Trećeg rajha bilo izraženo, dovoljno je pogledati dokumentarne filmove iz tog perioda a, posebno, dokumentarne filmove o Trećem rajhu *Trijumf vjere* (1933) i *Trijumf volje* (1936) koje je režirala Leni Rifenštal (*Helene Bertha Amalie „Leni“ Riefenstahl*, 1902-2003).

Pored navedenog pitanja „šta bi se desilo da je Hitler pobijedio“, nužno se postavlja i drugo retoričko pitanje: šta bi se desilo da se Hitler nije ni pojavio, ili da je bio ubijen prije nego što je započeo sa svojim imperijalizmom i započinjanjem Drugog svjetskog rata?

Ne zna se tačno koliko je bilo neuspješnih atentata na Hitlera. Pominje se čak i brojka od 42 neuspjela atentata. U nekima je „za dlaku“ izbjegao smrt.

Još prije Hitlerovog dolaska na vlast, u ljeto 1930. godine, se sa kamionom sudario auto u kojem je na suvozačevom mjestu sjedio Hitler. U posljednjem momentu je vozač uspio da ne pregazi auto u kojem je bio budući *Reichkanzeler*. Da je to učinio sa zakašnjenjem od sekundu-dvije, istorija bi išla u nekom drugom pravcu, i mi danas ne bi imali o kome da pišemo na ovaj način. Pomenućemo i dobro poznat slučaj pokušaja ubistva Hitlera 20. jula 1944. godine u operaciji pod nazivom *Valkira*. Tempirana bomba je bila postavljena u tašini ispod konferencijskog stola, i da je samo malo bila bliža mjestu gdje je Firer sjedio, mogao je da pogine. Neuspjeli atentat je doveo do masovnog hapšenja 7 hiljada osoba, od kojih je 4.980 ubijeno.

Tako se završio još jedan od mnogobrojnih neuspjelih atentata na Hitlera. Da je poginuo, i da se Drugi svjetski rat okončao u tom trenutku, vjerovatno bi „današnja mapa Istočne Evrope i tok hladnog rata“ bili drugačiji. Bilo kako bilo, Hitlerova lična idiosinkrazija je uticala na istoriju, kao što su na istoriju uticale i druge lične idiosinkrazije, na primjer, Aleksandra Velikog, Bude, Hrista, Muhameda, Lenjina, Staljina, i drugih. U kolikoj je mjeri svako od njih izmijenio istorijske događaje koji se nisu mogli odvijati sami od sebe a da se upravo ove osobe nisu našle kao „prave osobe na pravom mjestu u pravo vrijeme“? I, da li je istoričar i filozof Tomas Karlajl (*Thomas Carlyle*, 1795-1881) u pravu kada je govorio da je istorija – „istorija onoga što je čovjek ostvario u ovom svijetu“ u suštini „istorija velikana“?

Karlajl je donekle bio u pravu zato što je govorio o ulozi tzv. *velikih ličnosti u istoriji*. Te ličnosti jesu *istorijske*, odnosno glavni istorijski akteri, dok su ostali *sa-istorijski*, tj. oni koji *samo* učestvuju u onome što je izvan i mimo njih determinirano. To jeste tačno, ali i nedovoljno objašnjivo, upravo zato što u samom spoju sa masom te istorijske ličnosti čine motornu snagu istorije. Ipak, bez obzira i na značaj masa u istoriji,

ipak lična idiosinkrazija ima u njoj poseban značaj. Društvena i kulturna idiosinkrazija i idiosinkrazija pojedinaca zaista „unose nepredvidive elemente u tok istorije“ (Dajmond, 2022: 522, 523).

Nema sumnje da ličnosti mogu da igraju značajnu ulogu u istoriji i utiču na društvena i politička kretanja i njihove promjene ali, isto tako, i one su proizvod određenih istorijskih okolnosti kojima daju svoj pečat. U nekim drugim društvenim i istorijskim okolnostima oni ne bi značili ono što su značili u svom društvenom i istorijskom dobu. Na primjeru nacizma, kao i na još mnogim primjerima, *društvene okolnosti* su se poklopile sa pojavom *ličnosti* koja je upravo bila proizvod tih okolnosti.

Istorijsko „poklapanje“ kriznih društvenih okolnosti i ideja suludih vođa, su za posljedicu imali katastrofalne posljedice.

Procjenjuje se da je u Drugom svjetskom ratu oko 5,5 miliona njemačkih vojnika i oko 2 miliona civila izgubilo život, a da je preko 780.000 civila povrijeđeno.

Masovna bombardovanja civilnih objekata dovela su do ogromnih razaranja čija je šteta neprocjenjiva. Oko 21 milion ljudi je izgubilo krov nad glavom. Od 1944. godine je 30 miliona izgubilo svoju domovinu.

U periodu od 1939. do 1945. godine ubijeno je 55 miliona ljudi, a prema nekim podacima, 60, čak i 70 miliona. Preko 35 miliona je ranjeno i osakaćeno. Nestalo je 3 miliona osoba. Prema novijim podacima, Sovjetski Savez je izgubio oko 27 miliona ljudi (od tog broja dvije trećine su činili civili). Broj ubijenih ili „maltretiranih“ u Jugoslaviji za vrijeme Drugog svjetskog rata je iznosio oko 23,5% ukupnog stanovništva. A to znači da je svaki četvrti čovjek na neki način stradao u ratu. Smatra se da je u ratu Jugoslavija izgubila 300.000 vojnika i 1.200.000 civila, a prema nekim izvorima i oko 1,7 miliona ljudi, od kojih su Srbi činili dvije trećine ukupnog broja žrtava. Ipak, ne zna se tačan broj žrtava rata, ali ono što se sa sigurnošću zna jeste to da je nacizam predstavljao najveću pošast XX vijeka i jednu od takođe najvećih pošasti u ljudskoj istoriji...

LITERATURA

- Alatri, P. (1980). *Oris zgodovine moderne politične misli*, Ljubljana: Delavska enotnost.
- Arent, H. (1999). *Izvori totalitarizma*, Beograd: Feministička izdavačka kuća 94.
- Arent, H. (2013). *Totalitarizam: (odeljak iz knjige Izvori totalitarizma)*, Beograd: Biblioteka Aletheia – Edicija Fragmenta philosophica.
- Berend, T. I. (2012). *Ekonomska povijest Europe dvadesetog stoljeća*, Zagreb: Mate.
- Bled, P-Ž. (2016). *Hitlerovi ljudi*, Beograd: Internacional.
- Ђоровић, В. (2010). *Историја Срба*, Земун: Публик Практикум.
- Dajmond, Dž. (2022). *Puške, mikrobi i čelik: sudbine ljudskih društava*, Beograd: Laguna.
- David, K. (1999). *Hitler i nacizam*, Beograd: Plato, Zemun: XX vek.
- De Felice, R. (1982). *Intervista sul fascismo*, Bari.
- Дешнер, К. (2021). *Политика римских народа у 20. веку*, књ. I, Београд: Catena mundi.
- Дешнер, К. (2021). *Политика римских народа у 20. веку*, књ. II, Београд: Catena mundi.
- Džonson, P. (2020). *Intelektualci*, Beograd: Laguna.
- Farijas, V. (1994). *Hajdeger i nacizam*, Novi Sad - Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

- Фергусон, Н. (2013). *Цивилизација: шест убиствених апликација за моћ Запада*, Београд: Службени гласник.
- Fontet, Fransoa de. (1999). *Rasizam*, Beograd: Plato.
- Fromm, E. (1989). *Anatomija ljudske destruktivnosti*, t. I, Zagreb: Naprijed, Beograd: Nolit.
- Fromm, E. (1989). *Anatomija ljudske destruktivnosti*, t. II, Zagreb: Naprijed, Beograd: Nolit.
- Fromm E. (1979). *Imati ili biti*, Zagreb: Naprijed.
- Gzdac, Ž. (1993). „Nacizam“, u: *Enciklopedija političke kulture*, Beograd: Savremena administracija.
- Hamilton, A. (1978). *Fašizam i intelektualci*, Beograd: Vuk Karadžić.
- Hejvud, E. (2005). *Političke ideologije: uvod*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Hejvud, E. (2004). *Politika*, Beograd: CLIO.
- Hitler, A. (2010). *Majn Kampf Adolfa Hitlera (Prevod, polemički komentari i razmatranja knjige Radomir Smiljanić)*, Beograd: Beoknjiga.
- Hitler, A. (2013). *Moj poredak sveta*, Beograd: Metaphysica.
- Hol, K. T. (2017). *Istorija sveta*, Beograd: Laguna.
- Ishay, L. (2019). *Fašizam i mase: pobuna protiv posljednjih ljudi, 1848-1945*, Zagreb: Mizantrop.

- Kjeza, Đ. (2016). *Rusofobija*, Beograd: Albatros plus.
- Kolaković, J. (1972). *Historija modernih političkih teorija*, t. I-II, Čakovec: Zrinski, Čakovec.
- Ковачевић, Б. (2024а). *Занад vs Русија*, Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja. Dostupno na: <https://www.defendologija-banjaluka.com/files/%d0%97%d0%90%d0%9f%d0%90%d0%94%20vs%20%d0%a0%d0%a3%d0%a1%d0%98%d0%88%d0%90.pdf>
- Ковачевић, Б. (1995). *Од утоније до тоталитаризма*, Нови Сад: Светови.
- Ковачевић, Б. (1994). *Фашизам*, Бања Лука: НУБ Петар Кочић.
- Ковачевић, Б. (2024). *Фашизам великог ресета*, Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja. Dostupno na: https://www.defendologija-banjaluka.com/index.php?option=com_content&view=article&id=487:br-c-v-c-vic-f-iz-v-li-g-r-s&catid=10:izdanja&Itemid=121
- Kovačević, B. (1995). *Bolesno društvo*, Banja Luka.
- Kornvel, Dž. (2012). *Hitlerov papa: Tajna istorije pape Pija XII*, Banja Luka: Apis.
- Kuljić, T. (1987). *Fašizam: sociološko-istorijska studija*, Beograd: Nolit.

- Kuljić, T. (1983). *Teorije o totalitarizmu*, Beograd.
- Le Bon, G. (1989). *Psihologija gomile*, Zagreb: Globus - Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Лудвиг, Е. (1932). *Мусолини*, Београд: Народно дело.
- Macciocchi, A. M., (1981). „Ženska seksualnost u fašističkoj ideologiji“, *Marksizam u svetu*, Beograd, br. 8-9.
- Mačoki, A. M. (1977). „Žene i fašizam“, *Treći program*, Beograd, proleće 1977.
- Martines, H. M. (2009). *Adolf Hitler*, Beograd: IPS Media.
- Mihovilović, I. (1950). *Vatikan i fašizam*, Zagreb: Glas rada.
- Mitrović, A. (2009). *Fašizam i nacizam*, Beograd: Udruženje za društvenu istoriju: Čigoja štampa.
- Mitrović, A. (1974). *Vreme netrpeljivih. Politička istorija velikih država Evrope 1919-1939*, Beograd, Podgorica.
- Moorhouse, R. (2008). *Ubiti Hitlera: treći Reich i urote protiv Führera*, Zagreb: Srednja Europa.
- Mos, Dž. M. (2005). *Istorija rasizma u Evropi*, Beograd.
- Mussolini, B. (1937). *O korporativnoj državi*, Beograd.
- Mussolini, B. (1939). *Doktrina fašizma*, Firenze: Vallecchi.
- Nolte, E. (1990). *Fašizam u svojoj epohi*, Beograd: Prosveta.

- Passmore, K. (2004). *Fašizam*, Sarajevo: Šahinpašić.
- Paxton, O. R. (2012). *Anatomija fašizma*, Zagreb: TIM press.
- Rand, E. (1994). *Kapitalizam: nepoznati ideal*, Novi Sad: Global Book.
- Rayan, A. (2003). „Nacionalsocijalizam“, u: *Blackwellova enciklopedija političke misli*, Svezak drugi, Zagreb: Filozofska biblioteka Dimitrija Savića.
- Raušning, H. (2018). *Razgovori s Hitlerom*, Beograd: Industrija knjiga.
- Riemen, R. (2015). *Vječiti povratak fašizma*, Zagreb: TIM press.
- Rimen, R. (2019). *Večito vraćanje fašizma*, Beograd: Dereta.
- Ристовић, М. (2018). *Црни Петар и балкански разбојници: Балкан и Србија у немачким сатиричним часописима*, Београд: Удружење за друштвену историју; Чигоја штампа.
- Rozenberg, A. (2013). *Mit dvadesetog veka: procenjivanje duhovno-intelektualnih sučeljavanja našeg doba*, Beograd: Metaphysica.
- Sarkisjanc, M. (2014). *Engleski koreni nemačkog fašizma: od britanske ka austro-bavarskoj „rasi gospodara“*, Banja Luka: ROMANOV, Beograd: BARD FIN.
- Senjobos, Š. (2013). *Uporedna istorija evropskih naroda*, Beograd: Dereta.
- Silone, I. (1935). *Fašizam*, Zagreb.

- Stenli, Dž. (2019). *Kako funkcioniše fašizam: politika „mi protiv njih“*, Beograd: Samizdat.
- Širer, L. V. (2015). *Uspon i pad Trećeg Rajha: istorija nacističke Nemačke*, Beograd: Filip Višnjić.
- Wein, M. (1966). *Dodoh, vidjeh, zapisah – zapisi očevidaca u pet tisućljeća*, Zagreb: Epoha.

BRACO KOVAČEVIĆ
NACIZAM

Štampa:

BIRO.KIP d.o.o. Banja Luka

Za štampariju:

Dragomir Vuleta

Tiraž:

150

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

94(100)"1939/1945":329.18(430)"1933/1945"

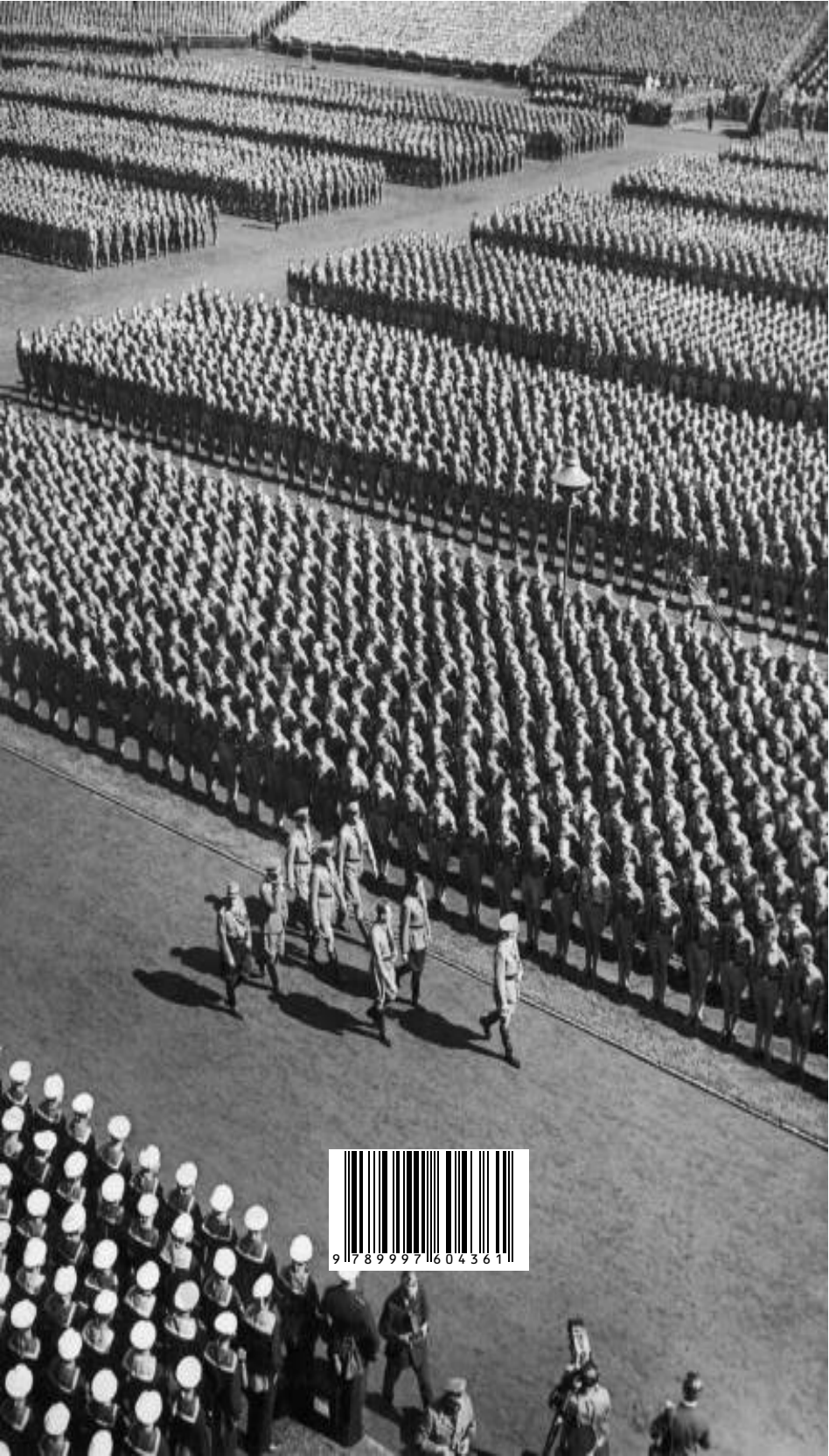
КОВАЧЕВИЋ, Брацо, 1952-

Nacizam / Braco Kovačević. - Banja Luka : Evropski
defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna,
bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, 2026 (Banja
Luka : Biro.kip). - 116 стр. ; 21 cm

Тираж 150. - Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија: стр. 107-114.

ISBN 978-99976-043-6-1

COBISS.RS-ID 144212737

9 1789997 160436 1